

**НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ
ДЕПАРТАМЕНТ „ГЕРМАНИСТИКА И РОМАНИСТИКА“**

Добринка Т. Тотева

**Езикови средства за изразяване
на подбудителност в български и немски
език**

**(съпоставително изследване в сферата
на деловата туристическа комуникация)**

Автореферет на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

по направление 2.1. Филология

научна специалност „Германски езици“ (немски език)

научен консултант: проф. дфн Мария Грозева-Минкова

2016

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от научно жури на Департамент „Германистика и романистика“ при Нов български университет.

Изследванията по дисертационния труд са извършвани в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Колежа по туризъм към Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ Бургас, преподаватели в Гимназия „Гьоте“ и служители в туризма в ТК „Слънчев бряг“.

Дисертацията се състои от увод, 4 глави, обобщение, списък съкращения, 7 таблици, 5 схеми, библиография, 2 приложения, общо **186** страници:

- Основен текст – **172** страници;
- Библиография – **246** заглавия, от които **125** на кирилица и **121** на латиница, **16** страници;
- Приложения – **2** броя, **6** страници;
- Научни публикации по темата – **5** броя, от които **1** в чужбина и **4** в България, **4** – в референтни издания, **2** на немски език, **1** на руски и **2** на български език.
- Цитиране – **1** брой.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Проф. дфн Людмила Иванова
Доц. д-р Катажина Попова

Съдържание

Съкращения:	6
Увод	7
Глава 1. Характерът на езиковата комуникация в туристическото обслужване и форми на нейната реализация	11
Глава 2. Граматико-семантично поле на подбудителност	14
2.1. Комуникативно-семантичната категория „подбудителност“ и теорията за речевите актове	14
2.2. Теория за функционално-семантичните полета	15
2.3. Граматико-семантично поле на подбудителността	19
2.3.1. Видове подбудителност и диференциални признаци за тяхното разграничаване	19
2.3.2. Доминиращи семи в граматико-семантичното поле на подбудителността	24
2.3.3. Повелителното наклонение – ядро на граматико-семантичното поле на подбудителност	27
2.3.4. Синонимни на повелителното наклонение изразни средства	27
2.3.5. Изводи от съпоставителния анализ на системно езиково ниво	32
Глава 3. Видове подбудителност и езикови средства за тяхното изразяване в български и немски език	34
3.1. Преводен корпус – основания за подбор	34
3.2. Методология за съпоставителен анализ на езиковите средства за подбудителност	34
3.2.1. Основни термини в контрастивните изследвания	34
3.2.2. Определяне на <i>tercium comparationis</i> в настоящото изследване	35
3.3. Мисловни съдържания в граматико-семантичното поле на подбудителността и техните проекции в плана на изрече-ния	36
3.4. Неутрализации в микрополетата от втора степен	39
3.4.1. Микрополе на семата „назованост на единия участник в комуникативния акт (обикновено на реципента)“	40
3.4.2. Микрополе на семата „назованост на участниците в комуникативния акт“	44
3.4.3. Микрополе на семата „неназованост на участниците в комуникативния акт“	45
3.5. Експериментално верифициране на резултатите от съпоставителното изследване в конкретна сфера на комуникация	48
3.5.1. Поставяне на задачата	48
3.5.2. Процедура	48
3.5.3. Тест	49
3.5.4. Резултати от теста	49
Глава 4. Приложение на резултатите от съпоставителните изследвания	53
4.1. Съпоставителни изследвания и интеркултурната лингвопрагматика	53
4.2. Лингвистика, контрастивистика и интеркултурна комуникативна компетентност	53
Глава 5: Заключение и обобщение на резултатите	55
Апробация на резултатите:	56
Цитирана литература в автореферата:	58

Допълнителна литература:	59
Електронни източници:	60
Научен и приложен принос	61

Съкращения:

ЧЕО – Чуждоезиково обучение
ЧЕ – чужд език
РЕ – роден език
БЕ – български език
НЕ – немски език
ПН – повелително наклонение
МсвВ – минало свършено време
СВ – сегашно време
БВ – бъдеще време
МноВ – минало неопределено време
МнсвВ – минало несвършено време
л. – лице
ед. ч. – единствено число
мн. ч. – множествено число
ПК – „Преспанските камбани“
ГГ – „Галилео Галилей“
ГН – „Господин Никой“
СС – „Събирачът на светове“
РЧ – „Рубинено червено“
А – „Аулата“

Основа за настоящото контрастивно изследване представлява анализирането на езиковите средства, използвани при подбудителни комуникативни актове като нагледен пример за функционирането на речевото въздействие в немски и български език.

В уводната част е обоснована **актуалността** на представения контрастивен анализ, която се обуславя от:

- от факта, че съвременният човек в своята социална реализация на комуникиращ индивид осъзнава влиянието на поведението си в процеса на речево общуване и на организацията му, за да въздейства на партньора в комуникацията. Прагмалингвистичните механизми на това въздействие намират израз в рамките на подбудителната модалност в различни ситуации;
- необходимостта от системно описание на структурните компоненти, които обезпечават реализацията на подбудителността в различни комуникативни ситуации, и от анализ на избора от езикови средства, чрез които най-ефективно се изразява подбудителната интенция, която се отправя към адресата на речевия акт;
- перспективност на комплексния подход за изследване на категорията „подбудителност“ чрез привличане на възможностите на комуникативната лингвистика и лингвистичната философия, функционалната граматика и теорията за функционално-граматичните полета, теорията на превода, контрастивната лингвистика и интеркултурната прагмалингвистика.

Актуалността се обуславя и от мястото на подбудителната модалност в съвременното комуникативно ориентирано езикознание, където тя е една от централните антропоцентрични категории. В специализираната научна литература това проявление на модалността е недостатъчно и непълно описано. А в контрастивен план няма изследване на явлението в български и немски език, независимо от научните разработки на някои от видовете подбудителност и на някои от изразните средства за нея само в единия от сравняваните в настоящото изследване езици. Това наложи необходимостта да се установят на семантично ниво дистинктивните признаци, определящи видовата характеристика на различните подвидове подбудителност, а на системно ниво да се изтъкнат в два различни езика, роден и език-цел, изразните средства и да се провери тяхната реализация в езиковата практика, като се отчетат и предпочитанията на всеки отделен подвид към определени изразни механизми, зависими от подбудителната интенция на адресанта.

Цел на изследването е комплексен съпоставителен анализ на езиковите средства за изразяване на подбудителност в немски и български език с особено внимание към тези в сферата на деловата туристическа комуникация със средствата на комуникативно-прагматичния и функционално-семантичния подход.

За постигането на тази цел беше необходимо да се решат следните **задачи**:

- да се очертаят специфичните дейности в деловата туристическа комуникация, въз основа на които да се определи мястото на подбудителността в нея и да се определят стилистичните особености на общуването в тази сфера и да се очертае нейната комуникативната рамка;
- да се определи видът на речевите актове, който е характерен за реализацията на подбудителната модалност, въз основа на теорията за речевите актове;
- да се охарактеризира подбудителността като комуникативно-семантична категория, представена в плана на съдържанието и плана на израза чрез процеса на превод;
- да се опише планът на съдържанието чрез функционално-семантичното поле на подбудителността и неговите характерни дистинктивни признаци (конституиращите полета семи);

- да се изготви матрица на основните и специфичните дистинктивни признаци на мисловните подбудителни съдържания в рамките на функционално-граматичното поле на подбудителността;
- да се опише планът на израза чрез системен и стратификационен анализ на възможностите на двете езикови системи (на българския и немски език) за изразяване на подбудителна модалност
- да се провери реализацията на системните възможности на езиковите системи на немския и българския език в ексцерпирани примери от преводен корпус, съдържащ елементи, най-близки до комуникативната рамка на изследваната сфера, и въз основа на тях да се направи съпоставителен анализ на използваните изразни средства за подбудителност;
- да се верифицират резултатите от съпоставителния анализ чрез тестване на умения на перцептивно, репродуктивно и продуктивно ниво в симуирани професионални ситуации
- да се изготви концепция за приложение на резултатите от изследването при съблюдаване на особеностите на интеркултурната прагматика.

Обект на изследването са подбудителните изказвания в български и немски език, вариантите на основните и синонимните езикови средства за изразяване на подбудителна модалност, разпределението на езиковите средства по стратификационни нива и влиянието на контекста и ситуацията върху избора им от емитента на речевия акт.

Предмет на изследването са комуникативно-прагматичните механизми в немски и български език за изразяване на подбудителни интенции, антропологичната същност на структурирането на речевия акт, полисемията на различните изразни средства, предпочитанията на различните подбудителни подвидове към определени изразни средства и условията, които ги определят.

Работната хипотеза приема, че езиковите средства за подбудителност са разнообразни и включват представители от морфологично, синтактично, лексикално и фонологично ниво. В речевите актове приоритетното се използват конфигурации от взаимно допълващи се езикови елементи за изразяване на всеки отделен вид подбудителност в зависимост от комуникативната среда.

За **теоретична основа** на изследването са използвани класическите трудове на създателите на теорията за речевия акт (Дж. Остин, Дж. Сърл, Г. Грайс, П. Стросън, К. Бах и техните последователи и опоненти), идеите на Ф. Фреге, К. Огдън и И. Ричардс за денотата, езиковите знаци (думите) и тяхната семантична интерпретация и интерпретация на семантиката в граматика на семантиката (Ив. Касабов), теорията за функционално-семантичното поле (А. И. Бондарко, Вл. Адмони, И. А. Стернин, М. Шьонхер), резултати от изследванията на учени, занимавали се с описание на подбудителната модалност и някои нейни подвидове поотделно в български и немски език (К.-Е. Зомерфелд, Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс, К. Цифонун и Б. Щрекер, Р. Ницолова, Кр. Чакърова), методологията на контрастивните изследвания (Р. Щернеман, Т. Кшешовски, Н. Морчиниец, М. Хаспелмат, Л. Григориева, А. Данчев, П. Лигурска, П. Петков) и някои идеи на интеркултурната прагмалингвистика (В. Г. Гак, В. Херлиц, Т. Кооле, Е. Лоос, Г. Хелбиг).

За целите на изследването бяха проучени 120 призеждения на хартиен носител (12 за преводния корпус) и 26 от електронни източници, общо 146 заглавия. Цитираните източници са на български, руски, немски и английски: на български език – 5 авторски колектива, 30 автори (вкл. и чужди автори на български език); на руски език – 2 авторски колектива, 11 автори; на немски език – 10 авторски колектива, 21 автори (вкл. и чужди руски и полски автори на немски език); на английски език – 2 авторски колектива, 17 автори (вкл. руски, полски, нидерландски и др. автори на английски език). Към тях се прибавят и електронните източници: на български език – речник онлайн, 2 автори; на руски

език – 2 автори, на немски език – 1 авторски колектив, 3 автори; на английски език – 3 авторски колектива, Wikipedia, 9 автори. В преводния корпус бяха включени произведенията на 2 български и 4 немски автори с преводите им на немски и на български език.

Комплексното съпоставително изследване интегрира няколко **метода**: описателен, съпоставителен, системно-структурен, функционален, семантико-прагматичен и комуникативен анализ, фрагментарно е прилаган и компонентен анализ. Тези методи позволяват многопластовото описание и анализиране на функционирането на изследваните изразни средства в комуникативния акт за реализация на подбудително мисловно съдържание.

Езиковите средства, изразяващи подкана, молба, заповед, желание, съвет/ препоръка, забрана, указание, заповед, упътване, призив/ апел, изобщо волеизява, заемат важно и значително място в процеса на официална и неофициална делова комуникация. Този факт аргументира необходимостта да се отдели подобаващо внимание на това езиково явление и да се разработи концепция за интегрирането на резултатите от настоящото контрастивно изследване в специализираното ЧЕО.

Структура на дисертацията: Изследването се състои от увод и 5 глави, чието съдържание обхваща както сферата на професионална комуникация, в която е проведено изследването, така също научните теории, въз основа на които то е извършено, начините за проверка на научната теза, нейната верификация и възможностите за приложение на резултатите от изследването.

Съдържанието на дисертацията е разпределено както следва:

В **първа глава** е очертана рамката от дейности, които определят спецификата на деловата комуникация в туризма. С оглед на особеностите и ограниченията, наложени в деловото общуване е обоснована необходимостта от дефиниране езика на туристическата практика като интегриращ елементи от специализираните езици (научен стил), варианти на разговорната реч и на директивния (ненаучния) стил. Следователно, той използва форма на реализация на езиковата система, която при определени комуникативни и ситуативно детерминирани условия предлага релевантна употреба на специални езикови и неезикови средства. В комуникативната сфера на туризма и дейностите, които са характерни за нея, се осъществяват речевы актове, които могат да бъдат дефинирани като подбудителни илокутивни актове.

Във **втора глава** се характеризира подбудителността като комуникативно-семантична категория от гледна точка на теорията за речевите актове и се прави преглед на теорията за граматико-семантичните и функционално-семантичните полета. Очертавани са характеристиките на полето на подбудителността, неговите диференциални признаци, разпределението на езиковите средства от центъра към периферията, като е направен анализ на системно ниво на средствата за нейното изразяване в български и немски език. Описани са синонимните изразни средства на повелителното наклонение (за БЕ и НЕ) като основно средство, конституиращо полето на подбудителността. С оглед на съвременните съпоставителни методи се изказват предположения за местата, където може да се осъществи положителен трансфер на базата на идентични или сходни езикови явления.

В **трета глава** се подлага на проверка хипотезата, описана във втора глава въз основа на конкретен езиков материал от художествената литература – преводен корпус от български и немски източници, преведени от единия на другия език (от БЕ на НЕ и от НЕ на БЕ). Направен е преглед на възможната методология за контрастивен анализ и са дефинирани основните понятия. Анализирани са приликите и различията в двете езикови системи в областта на подбудителността на ниво речева реализация и са изследвани

условията и възможностите за транспозиция на синонимните на повелителното наклонение езикови средства в неговата сфера на употреба.

Разгледани са отделните подбудителни видове и тяхната реализация в плана на изрази, като са анализирани възможностите за неутрализация в микрополетата от втора степен.

Резултатите от контрастивното съпоставяне на реализацията на езиковата система бяха експериментално верифицирани в симулирани професионални ситуации и резултатите бяха обобщени на рецептивно, репродуктивно и продуктивно ниво с носители на езика и чужденци.

Четвърта глава е посветена на приложението на резултатите от контрастивните изследвания, като се показва взаимодействието между прагматлингвистиката, езикознанието и контрастивната лингвистиката. В резултат е разработена концепция за интегрирането на резултатите от настоящото изследване за постигане на интеркултурна чуждоезикова компетентност.

В последната **пета глава** са обобщени резултатите от контрастивния анализ на изразните средства за подбудителност в немски и български език. Установява се, че изводите от него потвърждават валидността на работната хипотеза.

Глава 1. Характерът на езиковата комуникация в туристическото обслужване и форми на нейната реализация

В първа глава се прави кратка характеристика на комуникативния акт и се очертават параметрите на професионалната комуникация в сферата на туризма. За целта са представени нормите и рестрикциите при нейната реализация. Стилистичните характеристики на речевите изказвания се определят от целите на комуникацията, а тяхното познаване и използване гарантират успеха на речевия акт. Това наложи да се направи анализ както на различните дейности, характеризиращи деловата комуникация в туризма, така и на тяхната стилистична детерминираност.

В един комуникативен акт се проявяват социалните взаимодействия и структури, които обединяват партньорите. Той предполага не само обективното им съществуване, но и познаване на тези социални структури от участниците в него. Наред с това той предвижда познаване на езиковите структури в произвежданото изказване и на лежащите в основата му правила и умения за тяхното използване.

Характерно за езиковите процеси на общуване е съществуването на възможност да се осъществи комуникация чрез външно предаване на концептуалните структури, да се свърже понятийното отразяване на езиковото поведение. Речевите изказвания включват винаги и системите от познания, които са в основата на строежа на концептуално структурираните мисли. (Bierwisch 1982 : 23-25)

В своята обществено-историческа детерминираност процесът на общуване (т. е. речевият акт) се формира при взаимодействието на някои основни елементи:

- езикова знакова система;
- говорещ (респ. пишещ), т.е. емитент, с неговото комуникативно намерение;
- слушател (респ. четящ), т.е. реципиент, с неговото комуникативно очакване;
- предмет на съобщението (денотат);
- начин на общуване (монологичен или диалогичен);
- ситуация, при която се извършва разбирането (съответната обществена сфера и специално съпътстващи условия).

Стилистичното оформяне на едно речево изказване се определя от неговата цел, фиксирана чрез функциите му. Във взаимодействието между мислене и речепроизводство се отразяват предимно обществените отношения и социалната дейност на индивида. Те детерминират основно употребата на езиковите похвати от един или друг стил.

В сферата на деловата комуникация се помества и дейността в туристическото (в частност екскурзоводското) обслужване. В нея се осъществява общуване на ниво двулличностни или многоличностни взаимоотношения, които обобщено можем да обозначим като *социална комуникация*.

Основните дейности в екскурзоводската професия са: контактно-посредническата, информационната, търговско-посредническата, организационната и контролната.

Преобладаващи се явяват функциите на екскурзовода като информатор и пропагандатор. Той трябва да бъде източник на подробни, задълбочени, логически последователни и емоционално поднесени сведения. Целта на тази информационна дейност е да бъде предаден подходящ вид на предлаганите услуги, за да бъдат продадени. Следователно тясно се преплитат информационната и рекламната дейност. При изпълнение на тази функция в стила на екскурзовода преобладава, от една страна, даването на сведения, на познания, а, от друга страна, направляването на отношението и на мнението на туриста за обекта на комуникация.

По правило всяко изказване информира и направлява реакцията на реципиента. Следователно, илокутивната функция на речевия акт в екскурзоводската дейност е

подбудителна. Това означава, че във всяко свое изказване екскурзоводът дава израз на това комуникативно намерение – да подтикне госта да направи нещо, напр. да посети дадено културно мероприятие или да участва в екскурзия, да се възползва от услугите в дадено заведение за хранене или даден спортен център. Тази реклама, експлицитна или имплицитна, играе преобладаваща роля в изказванията на екскурзовода-емитент. Взаимовръзката между него, госта-реципиент и туристическия продукт е очевидна, тъй като целта на извършваното речево действие е актът на консумация на продукта от страна на туриста.

В зависимост от преобладаващата насоченост, стилът на изказването може да се причисли или към научния или към директивния (ненаучния) стил. (Fleisher, Michel, 1979 : 246-248; Doležal, 1969 : 275-293) В такъв случай стилистичните особености в езика на екскурзовода го доближават до специализираните езици, но не го отделят и от някои варианти на разговорната реч, нито от „директивния” стил. Следователно, езикът, който използва той, може да бъде дефиниран като интегративна форма на реализация на езиковата система, която при определени комуникативни и ситуативно детерминирани условия предлага релевантна употреба на специални езикови и неезикови средства.

С оглед на целите ѝ езиковите средства, които оформят речево изказванията на екскурзовода, са в сферата на професионално-деловата комуникация и се отличават със своята подбудителност. При изпълнение на служебните ангажменти той използва (предимно) устната форма на езикова реализация при посочените комуникативни ситуации. Усилията на преподаватели и обучаеми са насочени към овладяване в еднаква степен на умения за монологична (най-често подготвена) реч, диалогична (спонтанна) реч и превод.

Подбудителните елементи в екскурзоводската беседа са в съответствие с информационно-рекламната насоченост на този вид дейност. В комуникативен план тя представлява социална едностепенна или многостепенна, в повечето случаи доста дълга и многоканална форма на общуване.

В останалите сфери на туристическата дейност, ресторантьорството и хотелиерството, комуникативността е по-често едностепенна, кратка и едноканална, а подбудителността намира своето приложение в ежедневната делова комуникация отново с информационно-рекламна насоченост или в ежедневен информативно-препоръчителен или указателен план.

Различните сфери на делово общуване в туризма се възползват от ограничен брой подвидове подбудителност, специфични за професионалния комуникативен контекст.

Сфера на туристическо обслужване	Вид подбудителност
Обслужване в хотелиерството: посрещане и настаняване на гости в заведение за подслон (и реакция на рекламации)	<i>Поздравление, молба, предложение, съвет/препо-ръка, указание, уговорка, предупреждение, необхо-димост, реклама</i>
Обслужване в ресторантьорст-вото: посрещане и настаняване на гости, предлагане на ястия и напитки, разплащане (и реакция на рекламации)	<i>Предложение, съвет/препоръка, указание, пре-дупреждение, молба, реклама, пожелание</i>

Екскурзоводско	обслужване:	<i>предложение, съвет/ препоръка, указание,</i>
Развлекателни	мероприятия,	<i>пожелание, реклама, предупреждение,</i>
екскурзии, хоби	занимания,	<i>наставление, предписание, необходимост,</i>
етномероприятия и др.		<i>молба, призив/ апел</i>

Таблица 1: *Сфери на туристическо обслужване и използваните в тях видове подбудителност*

При внимателно проучване на видовете речеви актове, осъществявани в деловата туристическа комуникация в отделните аспекти на туристическото обслужване се наблюдава повторение на едни и същи видове подбудителност, което насочва вниманието ни към този вид комуникативни актове за изясняване на тяхното място, речева реализация и анализ на спецификата от изразните средства, използвани за успешно речево общуване. Характерна отличителна черта е преимуществено устно протичащата делова комуникация в туризма, която е двустранно или многостранно дискурсно протичащо общуване, чийто анализ следва да протече на ниво изречение, а не на ниво текст.

Глава 2. Граматико-семантично поле на подбудителност

Във втора глава централно място заема полеовото представяне на подбудителността с оглед на нейната функционална, граматично и семантична характеристика и е представено граматико-семантичното поле, което тя конституира. За по-доброто разбиране на функционалната характеристика на подбудителността тя е разгледана като комуникативно-семантична категория според теорията на комуникативните актове.

2.1. Комуникативно-семантичната категория „подбудителност“ и теорията за речевите актове

Подбудителните изказвания изискват да им се обърне специално внимание, тъй като по своите семантико-прагматични свойства те са тясно свързани с комуникативната ситуация. Могат да предствляват директен речеви акт с ясно изразени интенции, но могат да се срещнат и при косвени речеви актове, които се проявяват като подбудителни изключително под влиянието на ситуацията и при помощта на определени интонационни модели и чрез екстралингвистични средства. Те могат да се реализират както като стимулиращи, така и като ответни реплики по време на комуникативния акт (като съвет, предложение, разрешение при молба) както в процеса на интеракция, така и на перлокуция, разбираана като въздействието на речта върху мислите и чувствата на аудиторията и чрез него – върху постъпките на хората (с което се е занимава реториката). (Маслова 2009, Sommerfeldt, Starke 1984) Точно това въздействие при илокутивните актове представлява интерес при изследване и анализиране на подвидовете подбудителност.

В изясняването на функционалните особености при реализация на подбудителните комуникативни актове се позовавам на теоретичните разработки на Остин, Сърл, Бах, Грайс и др. За първи път за различни видове речеви актове с оглед на тяхното протичане, цели и резултати говори Остин от гледна точка на философията на езика. Според него речевото изявление има перформативна функция в езика и общуването. В това отношение той се доближава до Кент Бах, за когото „всеки речеви акт е наистина проявление на няколко акта едновременно, различавайки между различните аспекти в интенцията на говорещия: акт на казването на нещо, което той извършва, казвайки го, напр. обещание, и как се опитва да въздейства на аудиторията.“ Остин въвежда понятията за локутивен, илокутивен и перлокутивен акт. Концепцията за илокутивния акт е централна за цялата теория на речевия акт, но самият автор не дава определение за него. Това правят по-късно неговите последователи. (Остин, 1996 : 104-106) След него Сърл често използва понятието „речеви акт“ в смисъла на илокутивен акт. В някои отношения той доразвива концепцията на Остин и прецизира някои постановки, но между двамата има и значителни различия, най-вече по отношение на интегрирането от Сърл на психологична интерпретация на някои понятия (базирана на интенция, вяра и др.). Той създава и една от класификациите на илокутивните актове. Още при началното използване на теорията за речевите актове Сърл обърща внимание на определени случаи, при които буквалното значение на произнесеното изречение и илокутивната му сила има разминаване. (Searle, 1975 : 59-60) В това отношение той се позовава на принципите на Грайс. В настоящото изследване точно тази съвкупност от директни и индиректни актове представляват интерес.

Често извадени от контекста изречения трудно могат да бъдат приобщени към един определен подвид подбудителност. Ситуацията е определяща за реализацията на дистинктивния признак, характерен само за един вид подбудителен илокутивен акт. Ето защо не винаги езиковата форма на изразеното мисловно съдържание е показателна и смислоразличителна.

Д. Уилсън и Д. Спърбър смятат че е възможно един и същ вид изречения да притежават различна илокутивна сила, защото тя е присъща само на изказванията, но не и на изреченията. Така те обясняват и защо към един и същи вид изречения с еднакви формални характеристики може да се приложи различна илокутивна сила. Т.е. едно изречение би могло да се употреби като две различни изказвания. (Wilson, Sperber, 1993 : 1-25; Wilson, Sperber, 2002 : 249 -287; 2004 : 607 – 632)¹

В този смисъл скритата подбуда влияе на пропозицията и зависи от комуникативната цел. Повелителното наклонение, което асоциативно се свързва с подбудителния илокутивен акт, не винаги изразява действието, което е цел на говорения.

Посмей да излезеш от къщи и ще видиш какво ще последва!

Целта на говорения е да провокира осъзнаването на последиците от постъпка, която не е желана, но е изразена с подбудително изречение за подкана, т. е. прагматичната цел е да се подбуди осъзнаването, а не извършването на назованото действие. Причините за този начин на формулиране на подбудата могат да бъдат разнообразни, но обикновено презумпцията е, че участниците в комуникативния акт споделят съпоставими езикови и извънезикови знания, вкл. културни, морални, социални норми на поведение и др. Установяването на прагматичните пресупозиции и условията за предпочитане на определен начин на изразяване е извън рамките на настоящото изследване.

Подвидовете подбудителни речеви актове могат да бъдат причислени към някои типове илокутивни актове, а именно към директивните, към комисивните и към експресивните според класификацията на Сърл.

С постулирането на подбудителността като илокутивен акт по смисъла на теорията за речеви акт създаваме основа за по-нататъшно прецизиране на анализа на подвидовете и определянето на диференциалните признаци за тяхното разграничаване в рамките на създаденото от нея функционално-семантично поле.

2.2. Теория за функционално-семантичните полета

Взаимодействието между мисловно съдържание, значение и езиков знак е представено въз основа на теоретичните разработки на редица автори, които въвеждат и различни термини за *смисъл*, *денотативно* и *конотативно значение*, *понятие*, *семантика* и др., необходими при определяне на терминологичната основа при описание на функционално-семантичното поле на подбудителността. Интерес в този смисъл представлява идеята на Фреге за това, какво представляват понятията, думи, изрази, изречения в езика, но разглеждани с методите на логиката. (срв. Frege, F. L. G. , 1980 : 47; Ogden & Richards, 1923)

При синонимията Фреге различава „значението“ от „смисъла“, като под *значение* разбира обозначения предмет (денотата), а под *смисъл* – информацията, знанието за предмета, който е предаден със знак. И в тази връзка е използвал една схема, която е получила популярност под названието „триъгълник на Фреге“.

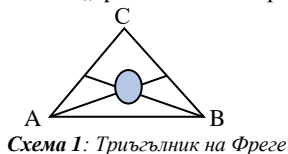

Схема 1: Триъгълник на Фреге

¹ Тълкуването е според тяхната Теория на релевантността. (цитирани според И. Кунева, 2013 : 35)

Ако приемем, че пресечната точка на медианите е точка О, то тя може да бъде обозначена като пресечна точка, точка на тежестта, т.е. за едно и също значение (денотат) може да има различни наименования, в зависимост от информацията, която се влага в него, т.е. в него се имплицира различен смисъл, като връх А е знакът, В – денотатът (обозначавания обект), С – смисълът.

При Огден и Ричардс интерпретацията на лингвистичната семантика използва друга терминология, но начинът на анализиране е сходен.

Семантичната интерпретация засяга значението на езиковите единици. Семантиката се отразява пряко върху единиците от всяко езиково ниво, което означава, че семантичното ниво пресича всички останали, вместо да е успоредно на тях. „...семантиката като езиково-семиотична може да е не само езиково-речева (в традиционно разбиране) тесен смисъл на термина), а също изучаваща смисъла на правилните (смислово оптимални) изказвания в (изкуствените затворените пространства на) логиката на специфични (смислово хармонични) изказвания ...“ (Касабов, 2007 : 33) и като такава представлява подходяща отправна точка и основание за настоящото изследване.²

Методология за изследване на понятийно-семантичните категории и техните езиково-формални средства за изразяване в речта предлага теорията за функционално-семантичните полета. Развитието на понятието за полевата структура на езика може да се проследи при различни автори още в средата на миналия век – Кронасер (1952), Шипан (1975), Щур (1974), Бондарко (1976), Зомерфелд (1984) и др. Заслужават внимание идеите, изказвани в трудовете на Гухман (1968), Успенски и Живов (Uspensky B. A. and Zhivov V. M. 1977), Лосев (1968), Павлов (1996, 2001). Особено развитие намира теорията в трудовете на В. Адмони, и най-вече идеята за пълнотата на проявление и максималната интезивност на признаците в центъра на полето и тяхното отслабване и разреждане към периферията.

Адмони разпространява понятието за полева структура върху значенията на граматичните форми. (срв. 1988: 28, 77-78)

Теоретичните постановки за полевата структура на езика съответстваха на целите, които си бе поставило настоящото изследване. В разсъжденията си съм се ръководила от тезата, че съществува връзка между онтологическите понятия и тяхното изразяване, но семантичните категории и формалните езикови средства се различават помежду си. Така напр.: категорията „подбuditелност“ (императивност, заповядване) за разлика от категорията „повелително наклонение“ на глагола включва в себе си всички форми на повелително наклонение (ПН), но и възможностите, подсказани от ситуацията или контекста, вкл. и заповедната интонация на фонетико-фонологично ниво.

Колкото по-важно за езика е някое формално значение, толкова по-разнообразни, по-многочислени са способите, по които дадена понятийна категория добива речеви израз (звуков образ). Езикът търси и използва всички средства, които са му достъпни, за да постигне целта: да се изрази дадено мисловно, понятийно съдържание. Затова е необходимо не само да се установи това значение като факт, но и да се изследват и разкрият, независимо от разнообразието им, всички възможности за неговата реализация. (срв. Пешковский, 1956)

Идеята за съотношението между значение и смисъл е съществена, доколкото „смисълът се прекодираща от говорещия в значение, а възприетите от слушателя значения се превръщат в смисъл“ (Бондарко, 1978 : 39). Това означава, че смисълът и значението не са

---

² Теорията за знаковия характер на езика и неговото характеризирание като структура и система според Ф. дьо Сосюр и разделяне на езиковата реализация в процеса на комуникация на план на съдържанието и план на израза (Йелмслев, 1943, 1961) са залеждали в съвременните лингвистични изследвания като необходима научна база за адекватен лингвистичен анализ.

независими реалности, а страни, аспекти, форми на съществуване на мисловните единици. Те взаимно се проникват и кодират една в друга. Значенията се явяват способ за предаване на смисъла със средствата на знаковата система (кода), връзката на конкретния смисъл със значението е обусловена ситуативно и е временна, основана на асоциации.

Ако приемем билатералната природа на езика като форма и съдържание, то можем да го разглеждаме на няколко нива: морфологично, синтактично, лексикално и текстуално. Но и двете страни на езиковия знак конституират нива:

- ✓ от съдържателната страна: семантичното ниво;

- ✓ от формалната страна: фонологично ниво и графично ниво. (Sommerfeldt, Starke, Nerius, 1981 : 13)

През последните десетилетия се работи особено интензивно върху анализа на значенията. Съществуват различни названия на техните „съставни части“. Един сравнително точен метод за изследване, „... най-разпространеният в съвременната семантика е *методът на компонентния анализ*... Въпреки посочените недостатъци той си остава най-използваният метод за семантичен анализ, но обикновено модифициран, в комбинация с други методи, като негово допълнение или проверка на постигнатите резултати... Значението се свежда до прости семантични компоненти, а от комбинацията на компонентите може да се стигне до значението на анализираните думи.“ (Касабов 2007 : 44-45)

В настоящото изследване е използван терминът „сема“ и под него разбирам един *интерсубективен, според природата си свръхиндивидуален, обществено обективен елемент на значението, прикрепен към дадена форма. Под „сема“ ще разбирам най-малката единица, носителка на значение.* (срв. Lorenz, Wotjak, 1977 : 286; Stepanowa, Černyšewa, 1975 : 29; Stepanowa, Helbig 1981 : 73-78) Обикновено се работи не само с отделни семи, а със снопове от семи. Наред с този термин ще използвам синонимно и понятието „диференциален признак“.

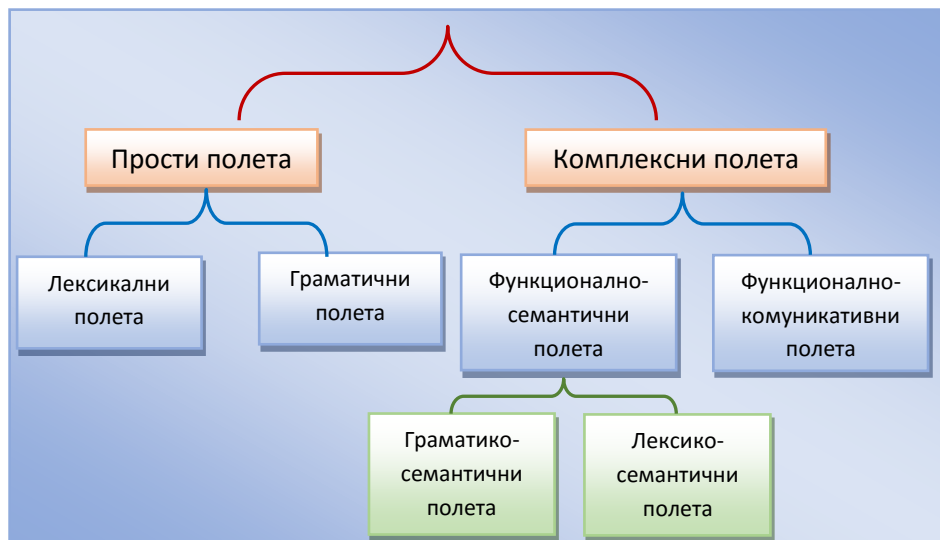
При комплексните езикови полета (не полета само от лексикални или само от синтактични явления) се различават *функционално-комуникативни* и *функционално-семантични полета*. (срв. Sommerfeldt, Starke, 1984 : 20)

При *функционално-комуникативното поле* се изследват групировките от такива езикови средства и техните комбинации, които представляват определен тип езиково-комуникативна дейност с неговата специфична структура от езикови белези (по-подробно при Shippan 1979). В същото време *функционално-семантичните полета* служат за систематизиране на средствата, които са свързани семантично и разполагат поне с една обща сема. В зависимост от семантичния инвариант има *лексикално-семантични* и *граматико-семантични полета*. В този смисъл *функционално-семантичните полета* трябва да притежават следните белези:

- * наличие на езикови единици на лексикално и на граматично ниво;

- * връзка посредством една или повече семи. (срв. Sommerfeldt, Starke, 1984 : 20-21)

Схема 2: Видове езикови полета

В основата на теорията за функционално-семантичните полета е залегнала идеята за понятийните категории, която се развива в две направления:

1. Понятийните категории се разглеждат като логически категории (използват се и други термини). В типологически и съпоставителен план те се явяват основание за сравнение между различните начини за изразяване в езици с различен строй.

2. Понятийните категории в езиковото им превъплъщение се третират като семантична основа за интерпретиране на функционално взаимодействие на различни средства, образуващи в даден език един особен вид единство (срв. Бондарко, 1978 : 51-52).

Настоящото изследване беше проведено с оглед на насоките, посочени в първото направление.

За да бъде пълна характеристиката на полето на подбудителност, в настоящото изследване са отбелязани общите особености и основните признаци за изграждане на структурата на функционално-семантичните полета. Тази езикова общност притежава общи инвариантни семантични функции на езиковите средства, влизащи в една групировка, в нея взаимодействат еднородни и разнородни елементи (граматични и лексикални), съществува членение на средствата на център (ядро) и периферия с типичен плавен преход между компонентите, частични пресичания и общи сегменти на микрополетата в рамките на макрополето и между отделните макрополета. (Бондарко, 1976)

Структурата на полето е така разчленена, че в центъра, в ядрото му, са съсредоточени диференциални семантични признаци (, които отразяват най-пълно спецификата на плана на съдържанието), връзки, отношения (, които се изразяват в участието в максимален брой опозиции), социализираност на дадено езиково средство или система от средства, висока честота на тяхното функциониране. Съответно към периферията на полето се наблюдава разреждане на признаците, отслабване на връзките и проява на изолираност, намаляване на натовареността, странична роля на реализация на дадена функция.

При описание на структурата на полето трябва да се има предвид и още едно разграничение, за което споменават Гулыга и Шендельс (Gulyga, Schendels, 1970). Във хоризонтална посока се разкриват съдържателните области на полето, респ. на всяко едно микрополето, докато вертикалният план показва всички езикови конституенти, които са разпределени на различни нива и имат различен брой и ред. Бих доуточнила тези разграничения като приемам, че вертикалният разрез ще съответства на компонентния анализ по стратификационни нива, докато хоризонталният разрез ще обхваща полевото разпределение на потенциалните възможности на езиковата система от центъра към периферията.

2.3. Граматико-семантично поле на подбудителността

2.3.1. Видове подбудителност и диференциални признаци за тяхното разграничаване

За изразяване на подбудителна модалност служат средствата, конституиращи граматико-семантичното поле, което се състои от граматични и лексикални средства. Към тях се присъединяват и тези на интонаториката³.

Подбудителността заема съществено място в езиковата комуникация. Като се има предвид, че с всяко речево изказване емитентът има за цел да предизвика някаква реакция у реципиента, подбудителността може да се тълкува в много широки рамки. Говорещият реализира в речевия акт едно свое намерение и очаква слушащият да реагира. В такъв аспект всяко изказване е подбудително.

В настоящото изследване обръщам внимание на по-тясното, по-конкретното дефиниране на подбудителността като илокутивен акт за подтикване на реципиента към точно определено действие. Очакваната реакция може да бъде директно назована или да се разбира от контекста, но никога не остава хипотетична в мислите на говорещия. В зависимост от категоричността и силата на подбудата различавам и видовете подбудителност – от предпазлива молба до категорична забрана или заповед.

За да различавам полевото от видовото понятие, приемам за название на полето термина „подбудителност“, а в рамките на полето разглеждам подвидовете подбудителност „забрана, заповед, предупреждение, необходимост, задача, предписание, указание, наставление, поръчка, упътване, уговорка, молба, желание, пожелание/поздравление, съвет/ препоръка, предложение, подкана/ подтик, покана, завет, призив/апел, молитва, увещание, разрешение, напомняне, намек и проклятие“.

Върху видовото разнообразие влияят не само комуникативното намерение и неговата езикова формулировка, но и други фактори. Въпреки многообразието им целесъобразно е разделението на обективни и прагматични:

1. *Обективните* отразяват социалните взаимоотношения между партньорите в комуникативния акт, сферата на комуникация и стила на речевото изказване, обстоятелствата, при които протича речевият акт, възможностите на езиковата система и ограниченията на речевата норма;

2. Към *прагматичните* се причисляват интелектуалният статус на емитента и реципиента, психологическото им състояние, индивидуалната преценка на изпълнимостта и на полезността на подбудата и др.

---

³ „Intonationsmuster“ – термин на Зомерфелд (Sommerfeldt, Starke, 1984).

Тези фактори са релевантни както при определяне на диференциалните признаци, така и при разграничаване на подвидовете подбудителност.

Диференциалните признаци използвам като понятие, отнасящо се до разграничаването на подвидовете подбудителност. При дефинирането на полето те са релевантни в мрежата от разграничаващи значения опозиции в един език. В конкретния случай са няколко и имат социолингвистичен комплексен характер.

В многообразието на подвидовете подбудителност диференциалните признаци характеризират, от една страна, участниците в комуникативния акт, а, от друга страна, подбудата (денотата).

Доминиращ се явява признакът „задължителност на подбудата“. Опозицията, която се образува въз основа на противопоставянето „задължителност : незадължителност“, разделя видовете подбудителност по следния начин: Задължителна е подбудата за следните подвидове: *заповед, забрана, предупреждение, необходимост, задача, предписание, указания, наставление, поръчка, упътване, уговорка*. За *молбата, желанието, пожеланието, съвета/ препоръката, подканата/ подтика, поканата, призива/ апела, завета, молитвата, увещанието, разрешението, напомнянето, намека и проклятието* тя е незадължителна.

Социалният статус на партньорите определя не само взаимоотношенията между тях, но и възможността за реализация на определено подбудително изказване. Напр.: един низшестоящ в социално отношение емитент не може да заповядва, да поставя задачи или да наставлява един висшестоящ реципиент (нямаме предвид нетрадиционното влияние на обстоятелствата или ролята на контекста). Вторият диференциален признак, „социалният статус на партньорите“, предоставя три възможности: емитентът да е висшестоящ, реципиентът да е висшестоящ и двамата да са с еднакъв (или в момента на речевия акт неизвестен на двамата) социален статус.

При незадължителна подбуда и висшестоящ емитент могат да се срещнат следните подвидове подбудителност: *заповед, забрана, предупреждение, задача, предписание, указание, наставление, поръчка, упътване и уговорка*. Реципиентът е висшестоящ само при *необходимостта* и *уговорката*, а комуникаторите са с еднакъв социален статус или той не е от значение в комуникативния акт при *забраната, предупреждението, необходимостта, задачата, указанието, поръчката, упътването и уговорката*.

При незадължителната подбуда подвидовете се разпределят между трите случая на разлики в социалния статус, както следва:

- * при висшестоящ емитент: *молба, пожелание, желание, препоръка/ съвет, призив/ апел, завет, молитва, подкана/ подтик, предложение, напомняне, намек;*

- * при висшестоящ реципиент: *молба, пожелание, предложение, намек, напомняне;*

- * при комуникатори с еднакъв статус (или с неназован статус, защото той няма значение в комуникативния акт): *молба, желание, пожелание, подкана/ подтик, призив/ апел, завет, молитва, увещание, разрешение, напомняне, намек, предложение и препоръка/ съвет.*

Адекватната интерпретацията на подбудителните изказвания до голяма степен зависи от условията и разнообразните характеристики на комуникативната ситуация. (Маслова, А., 2009) В зависимост от ситуацията (контекста) подбудата може да бъде или да не бъде отнесена към условията, при които протича комуникативният акт. Въпреки хипотетичността на едно такова предположение, е направен опит за разграничаване на отделните подвидове подбудителност по признака „отнесеност : неотнесеност“.

При задължителната подбуда само при *предупреждението и уговорката* отнесеността към ситуацията е от решаваща роля, *докато заповедта, забраната, предупреждението, необходимостта, задачата и уговорката* не зависят от ситуацията.

При незадължителната подбуда от ситуацията зависят *молбата, желанието, подканата, разрешението, напомнянето, препоръката, намекът, подканата, призивът, увещанието*. Към ситуацията нямат отношение *пожеланието, предложението, препоръката, апелът и проклятието*.

От тези три диференциални признака може да се изработи матрица на определеност за подвидовете подбудителност, като наличието или липсата на съответен признак се отбелязва с +, респ. –, а с ①, ② и ③ отнесеността към трите групи по признака „социален статус”.

**Матрица на диференциалните признаци,
характеризиращи отделните видове подбудителност**

Вид подбудителност	Диференциални признаци			
	<i>Задължителност на подбудата</i>	<i>Социален статус</i>	<i>Отнесеност към ситуация</i>	<i>Специфичен признак</i>
заповед	+	①	–	налагане изпълнението на дадено действие при незачитане волята и желанието на реципиента
задача	±	① ③	–	подбудата съдържа възлагане на работа (мисия)
забрана	+	① ③	–	категорично предотвратяване/ възпиране на реципиента от извършване на дадено действие
предупреждение	±	① ② ③	±	подтикване на реципиента към неизвършване на дадено действие поради отрицателна последица за него
необходимост	+	① ③	–	подбуда за действие поради външни обстоятелства или вътрешно убеждение
задача	±	① ③	–	подбудата съдържа възлагане на работа (мисия)

предписание	+	①	–	подбудата препоръчва определен начин на действие с цел избягване на вреда или постигане на полза за реципиента
указание	+	① ② ③	–	оптимален начин на действие, предотвратяване на вреда
наставление	±	①	+	задължително превъзходство на емитента по опит и знания, подбудата съдържа нравоучение, инструкция или упътване за определено поведение на реципиента
поръчка	±	①	–	служебна, морална зависимост на реципиента от емитента с цел да се изпълни изисквано действие
упътване	±	① ② ③	–	изискване на информация за постигане или достигане на търсена от реципиента цел
уговорка	±	① ③	±	локална и темпорална характеристика, двамата партньори са в еднакви позиции
молба	±	① ③	+	желана подбуда от емитента, изпълнението зависи от волята на реципиента
желание	–	① (②) ③	+	изпълнението на подбудата може да не зависи от реципиента
пожелание/ поздравление	–	① ② ③	–	слаба подбуда, косвено свързана с реципиента
съвет/ препоръка	–	① ② ③	±	подбудата съдържа рационална причина,

				полза за реципиента, емитентът е с повече опит и знания
предложение	–	① ② ③	–	денотатът на подбудата може да бъде обсъждан от емитента, което да въздейства върху начин на действие/мислене, обсъждане
подкана/ подтик	–	① ③	+	повторно изразена нетърпелива подбуда за извършване на нещо, което е трябвало да бъде направено, с добавяне на доводи
покана	–	① ② ③	±	подбуда, при която от реципиента се очаква реакция без да обсъжда волята и желанието на емитента
призив/ апел	–	① ③	–	двамата партньори са обединени от една идея или се очаква от реципиента да се присъедини към емитента по въпрос от взаимен интерес
увещание	–	③	+	съпротива на реципиента, която трябва да се преодолее чрез позоваване на убедителни според емитента доводи
разрешение	–	① ③	+	използване на подбуда след преодоляване на бариери от обективен и субективен характер или след изпълнение на определени условия
молитва	–	имагинерен реципиент	–	денотатът на подбуда е от полза на емитента или трето лице;

				реципиентът може да е въображаем
проклятие	—	имагинерен реципиент	—	подбуда е във вреда на реципиента или на трето лице; реципиентът може да е въображаем
напомняне	—	① ② ③	+	повторна подбуда за вече назована такава при неизпълнение от реципиента; предотвратяване неизпълнение на ангажимент от страна на реципиента
намек	—	① ② ③	+	деликатна подбуда за изпълнение на действие, породено или предизвикано от приятен/респ. неприятен за реципиента факт

Таблица 7: Матрица на диференциалните признаци в граматико-семантичното поле на подбудителността

Към посочените диференциални признаци може да се причисли и отношението на общуващите към изпълнимостта на принудата – когато емитентът и реципиентът са на различно мнение и когато са на еднакви позиции – в такъв случай говорим за „двустранно преимущество“ („beidseitiger Präferenz“ – термин, употребяван от Барбара Зандиг и Гьоц Хинденланг) (Sandig 2006 : 26; Hindenlang 2010 : 58). Включването на говорещия в изпълнението на подбудата също влияе върху разграничаването на подвидовете подбудителност. Но тези признаци не играят важна роля в сферата на разглежданата в това изследване комуникация.

2.3.2. Доминиращи семи в граматико-семантичното поле на подбудителността

Семата, която преобладава в образуваното от повелителното наклонение поле, е подбудителността.

Насочих вниманието си към морфологичните, синтактичните и лексикалните средства, които могат да се използват за изразяване на подбуда и се явяват синонимни на повелителното наклонение.

За практически цели е препоръчително да се образуват микрополета от първа, втора, трета, ... *n*-та степен, в които да се разглеждат езиковите средства на дадена граматична категория, която е конституирала полето, а не всички възможности в рамките на макрополето (Sommerfeldt, Starke, 1984 : 24). Тъй като Зомерфелд е съсредоточил вниманието си само върху четири вида подбудителност – заповед/ указание и молба/

желание, не представлява трудност да се разглеждат изразните средства по микрополета. За да се улесни обобщаването им, в настоящото изследване въз основа на илюстративни примери за отделните микрополета обединяваме езиковите средства, характерни за цялото макрополе. В микрополетата е важно взаимодействието между отделните изразни средства. Те рядко функционират самостоятелно и, въпреки закона за езиковата икономичност, в повечето случаи лексикални, граматични и фонетични средства сигнализират едновременно едно и също (семантично) значение. Съчетаемостта между тях довежда до промяна на семантичната им характеристика и може да се изрази в няколко насоки:

- Да се подсилят значенията и на двете изразни средства;
- Да се загуби част от значението;
- Да се създаде ново значение;
- Да се уподобят;
- Да се дообяснят взаимно. (срв. Gulyga, Schendels, 1970/7 : 311)

При разчленяването на макрополето ръководно място имат доминантните семи на ПН, което го е конституирало. Първата и основна сема е „подбудителността”, която се проявява в степената на задължителност на подбудата. Образуват се две микрополета от първа степен: на задължителната и на незадължителната подбуда.

Към всяко от тези микрополета могат да се конституират микрополета от втора степен на базата на втората сема „назоваване на участниците в комуникативния акт”.

Съществуват възможности да са назовани и двамата, да е назован само единият, реципиентът, и да не са назовани и двамата. (Gulyga, Schendels, 1970/7 : 148-169; Sommerfeldt, Starke, 1984 : 53-66)

Тъй като другата сема „сегашно-бъдещата перспектива” не е смислоразличителна за отделните субвидове подбудителност, но е доминираща в цялото макрополе, не я отбелязвам отделно при описанието на микрополетата, а само при макрополето.

Обобщаващо разчленение на макрополето на подбудителността може да се представи по следния графичен начин:

Схема 3: Граматико-семантично поле на подбудителността и неговите микрополета

Едното микрополе от втора степен има своята доминираща сема, напр. „назованост на реципиента“, но за него са характерни и семите на микрополето от първа степен и на цялото макрополе.

Микрополето от втора степен с определяща сема „назованост на двамата партньори в комуникативния акт“ съдържа и семата „задължителност на подбудата“, и „сегашно-бъдещата перспектива“.

- 1) Той му заповяда да напусне стаята.
- 2) Предложих на Марта да отиде с брат си до болницата.
- 3) Ich befehle dir, die Aufgabe zu erfüllen.
- 4) Ich fordere dich auf, rechtzeitig aufzubrechen.

Микрополето от втора степен с определяща сема „назованост само на реципиента“ обхваща още семите „задължителност на подбудата“ и „сегашно-бъдещата перспектива“.

- 5) „Ай, господи, помагай, господи ...“ (Д. Талев)
- 6) „Ти отвори църквата, пък аз ще се кача да бия камбаната ...“ (Д. Талев)
- 7) Jetzt schreibe!
- 8) Du legst dich sofort hin.
- 9) Dass ihr endlich aufhört.

Микрополето от втора степен наред с доминиращата сема „неназованост нито на емитента, нито на реципиента“ съдържа семата на микрополето от първа степен „задължителност на подбудата“ и семата на макрополето „сегашно-бъдещата перспектива“.

- 10) „– Никакви други контакти. Една сантиментална връзка, нищо повече.“ (Б. Райнов)
- 11) „– Обстоятелствата го изискват ... Пак тук, разбрано нали?“ (Б. Райнов)
- 12) Nicht öffnen!
- 13) Ruhe!
- 14) Vorwärts!
- 15) Hiervon werden zwei Tabletten eingenommen.

В рамките на микрополето от първа степен с доминираща сема „незадължителност на подбудата“ се оформят три микрополета от втора степен:

1. Микрополе от втора степен с определяща сема „назованост на двамата партньори в комуникативния акт“.

- 16) „– Добре – кимна Лъоконт. – излишно е да подчертавам, че всички ваши действия трябва да бъдат съвършено дискретни.“ (Б. Райнов)
- 17) „– Не ми говорете за него!“ (Б. Райнов)
- 18) Würdest du mir das Buch geben?
- 19) Ich bitte dich zu kommen.
- 20) Sprechen wir nicht mehr davon.

2. Микрополе от втора степен с определяща сема „назованост само на реципиента“.

- 21) „– Забравете днес, мили братя, земните си грижи ...“ (Д. Талев)
- 22) „– Разбуди се, граде, и ... , вие, всички хора ...“ (Д. Талев)
- 23) Alle Kinder sehen jetzt auf!
- 24) Wollen Sie nicht ins Kino?

3. Микрополе от втора степен, конституирано от семата „неназованост нито на емитента, нито на реципиента“.

- 25) *Да живее любовта между хората!*
26) *„Напред науката е слънце ...” (Ст. Михайловски)*
27) *Es sei gestattet, dem Redner zu danken.*
28) *Möge der Frieden uns erhalten bleiben!*

Извод: От приведените примери става ясно, че изразните средства за подбудителност са твърде разнообразни и не са строго семантично обусловени.

2.3.3. Повелителното наклонение – ядро на граматико-семантичното поле на подбудителност

В тази част на втора глава е направено описание на повелителното наклонение и на императива като формиращи ядрото на граматико-семантичното поле на подбудителността въз основа на стандартни за двата езика (български и немски) теоретични трудове.

Въз основа на описанието на системно ниво се налага **изводът**, че тази морфологическа категория е с непълна парадигма, а конструктивната ѝ употреба е ограничена само в рамките на пряката реч.

Трите основни форми на ПН – второ лице единствено и множествено число и учитивата форма – образуват опозиция по признака „единичност : множественост”, която в учитивата форма се неутрализира.

Схема 4: Неутрализация на опозицията единичност : множественост в учитивата форма на повелителнонаклонение в НЕ, разширена за БЕ (по Гулыга, Шендельс 1969: 48)

2.3.4. Синонимни на повелителното наклонение изразни средства

Поради непълната парадигма на ПН и в БЕ, и в НЕ са привлечени други средства за изразяване на подбудителността – лексикални, граматични и интонаторни. В БЕ съществуват описателни форми, които се образуват с помощта на съюза/ частицата „да” или наречието „нека/ нека да” + свършен вид на глагола за всички лица и числа (Андрейчин, Костов, Николов 1972 : 262-265; Стоянов 1964 : 374-377; ГСБКЕ, 1983 : 366-369).

- 29) *Да си вървиш! Да си вървиш още сега, че ще те пребия.*” (Й. Йовков)
30) *Пет пари не давам – извиках аз нервно. – Нека слушат, ако щат. Нека чуят, че са идиоти.*” (Б. Райнов)

„Да”-конструкции заемат в системата на БЕ особено място. В настоящото изследване е от значение функцията на частицата „да” и конструкцията с нея, когато тя е

използвана като модална частица. В тази си функция тя участва във формулирането на подбудителни изречения за подкана, заповед, молба и др.

31) *Да отидем на кино!*

32) *Ти да си напишеш домашните и да слушаш майка си!*

33) *В никакъв случай да не включвате неизправен уред в електрическата мрежа.*

И в случаите, когато се изразява различна по вид подбуда „да“-частицата може да се появи и в ролята на формообразуващ елемент в конструкции с подбудителните частици „нека“и „недей“.

34) *Нека да започнем с най-належащите задачи!*

35) *Недей да ми крешиш!*

В този контекст трябва да отбележим и пожелателната функция на този вид частици. Особеността се състои в това, че те обикновено се използват в изречения, които изразяват нереални пожелания без конкретен реален реципиент на подбудата.

36) *Ех, да можех да си позволя такъв дом!*

37) *Да беше дошъл по-рано, щеше да предотврати бедата!*

38) Подобна е ситуацията при нереалните условни изречения.

39) *Да беше ми се обадил, щях да му помогна.* (срв. Симов, Колковска)

Да-формите, формите с нека и нека да-формите⁴ с подбудително значение се различават помежду си по сила и вид на подбудата (срв. Ницолова, 2010: 410).

Разнообразието на ситуацияите, в които могат да бъдат използвани „да“-конструкции с подбудително значение е голямо и силата на подбудата може да бъде степенувана освен от интонацията, и чрез добавянето на различни частици или наречия (хайде, непременно, я, дано).

Особено място в изреченията с „да“-конструкции заемат случаите, когато те са с отрицателна употреба. Това се среща често при забрани или предупреждения, чиято подбудителност се засилва с добавянето на частицата „я“. Можем да ги срещнем също и при препоръка или съвет.

40) *Лекарството да не се пие преди лягане.*

41) *Дрехата да не се пере с белина!*

42) *Да не бърза да идва.*

43) *Я да не се боиш от мене!*

Към синонимните форми на ПН можем да добавим и конструктите с „нека/ нека да“, които се явяват разновидност на „да“-конструкциите във формален план. Те се използват за изразяване на пермисивни и оптативни подбудителни съдържания или за деликатна, имплицитна подкана, която може да се приеме като предложение или препоръка.

44) *„...Нека види, че сме бедни, но честни или поне имаме амбицията да се правим на такива.“ (Райнов, Б.) ∞ оптатив*

45) *Е хайде... днеска е света неделя. Нека бъде днеска на твоето, снахо. (Талев, Д.) ∞ пермисив*

46) *„ – Нека не безпокоим класиците – предлагам аз.“ (Райнов, Б.) ∞ предложение*

---

⁴ Ницолова говори за „да-форми“, а не за „да-конструкции“. В настоящето изследване ще се използва понятието „да“-конструкции.

За изразяване на подбудителна модалност както в БЕ и в НЕ съществуват наред ПН и други изразни средства. По отношение на самия императив⁵ в НЕ в последните години се наложи обаче едно разграничение, което в БЕ не се прави, а именно – паралелно с традиционните за това наклонение форми, образувани от глаголното склонение във 2 л. ед. и мн. ч. се отбеляват и две отделни форми, които трябва да се разграничават: дистанцираната и адхортативната. Под дистанцирана се разбира познатата преди като учтива форма – *Sprechen Sie!*, а под адхортативна – образуваната отново, както и дистанционната, чрез инверсия форма от 1 л. мн. ч.

Според Цифонун и Щекер двете проявления на императива „не са форми в синтактичния смисъл. В топологично и интонационно обкръжение дистанционните форми могат да се появят във всички видове изречения. Но в граматичен 'проблем' те се превръщат преди всичко едва в подбудителното наклонение⁶, защото то не изисква реализацията на подлог.

Адхортативната форма е здраво свързана с подбудителното наклонение, и затова за адхортативните форми важи едно неразривно отношение на редуване между глагола и местоимението, изразяващо говорещия, както и предварително зададена определена интонационна структура на цялото изречение.“ (Zifonun, Strecker, 2011)

Синонимните средства са анализирани по стратификационни нива: на морфологично, синтактично и лексикално.

В БЕ и в НЕ на морфологично ниво изразните средства са представени от другите наклонения, от темпоралната система и от залога на глагола. Предпочитанията към едно или друго езиково средство имат модален характер, т.е. зависят от отношението на емитента към денотата.

С определени модални нюанси могат да се използват формите на условно и извително наклонение за описание на ПН. Изключение в БЕ прави преизказното наклонение, защото то не може да изразява подбудителни мисловни съдържания.

47) *Бихте ли ми дали книгата?* ☞ условно наклонение

48) *Давате ми книгата без повече уговорки.* ☞ извително наклонение

От глаголните времена се срещат сегашно, бъдеще и минало предварително време (СВ, БВ, МпрВ).

49) *Давате ми тази книга.* ☞ СВ

50) *Ще ми дадете тази книга.* ☞ БВ

51) *Да бяхте ми дали тази книга.* ☞ МпрВ

В последния пример МпрВ „явно не изразява минали действия, а изпълнява функцията на деликатно ПН“ (ГСБЕ, 1983, с. 338).

Категорията „зalog на глагола“ може да замени ПН с двете си разновидности – действителен/ деятелен и страдателен залог.

52) *Трябва да му дадеш книгата.* ☞ деятелен залог

53) *Трябва да му се даде книгата.* ☞ страдателен залог

54) или *Трябва да му бъде дадена книгата.* ☞ страдателен залог

На синтактично ниво различните видове изречения могат да изразяват подбудителност, напр.: съобщителните, въпросителните, елиптичните и някои подчинени изречения.

55) *Сегга има нужда от Вашите документи.* ☞ съобщително изречение

56) *Ще ми дадете ли документите си?* ☞ въпросително изречение

⁵ Ницолова често използва паралелно ПН и императив като синонимни.

⁶ Цифонун и Щекер често използват понятието “Aufforderungsmodus”.

- 57) Документите Ви, моля! ☞ елиптично изречение
 58) „... трябва да Ви кажем, че не бива да се поддавате на пораженчески настроения.” (Б. Райнов) ☞ подчинено допълнително изречение

При формулирането на подбудителните изказвания се използват и редица езикови средства, които ще разгледам на лексикално ниво. Това са различните модални глаголи, модални словосъчетания, специфични думи с модален характер, междуметия, наречия, частици (Цанков 1988 : 73-78).

- 59) Можете ли да ми направите това удоволствие и ... ☞ модално словосъчетание
 60) Трябва да тръгвате. ☞ модален глагол
 61) Хайде! ☞ частица
 62) Достатъчно! ☞ наречие
 63) Шум! ☞ междуметие
 64) Я стига! ☞ наречие

В НЕ императивът може да бъде описван или заместен от модалните глаголи, най-често от „*sollen*” за изразяване на различни препоръчителни, незадължителни мисловни съдържания, при което чрез допълнителни наречия и чрез интонацията може да се постигне засилване на подбудата. И други модални глаголи като „*wollen, können, dürfen, müssen, mögen*” служат за изразяване на различни подвидове подбудителност като *желание, молба, подтик, необходимост, задача, напътствие, съвет* и др. в СВ, претеритум или в конюнктив (срв. също Jude, 1975 : 81, Helbig & Buscha, 1996 : 131–135, Zifonun & Strecker, 2011, Pauker & Holböck, 2015 : 56).

- 65) Du sollst endlich aufhören!
 66) Willst du wohl herkommen?
 67) Möge ihm der Weg leicht sein!
 68) Könntet ihr nicht schneller gehen?
 69) Das darfst du nicht sagen.
 70) Sie müssen an der dritten Station aussteigen.

Конюнктив СВ в простото изречение също може да има императивно значение. Този случай се отнася до заместителната функция на конюнктива по отношение на липсващите форми на ПН за трето лице единствено число.

В периферията на близките до начина на употреба на императива наклонения е и оптативът (желателно наклонение), който проявява общи черти с настоящата и желателната модалност*, имайки същия статус от предварителни знания, както и подбудителната модалност. Разликата се проявява при задължителността на подбудата. Желателността в денотата на подбудата предоставя на реципиента дали да приеме или не дадена задача. Самият емитент само я назовава, но тя не е обвързваща за адресата. Оптивът е типичен при изразяване на *препоръка, съвет, указание*. В доста случаи оптивът има сходни черти с конюнктива във формален план. (срв. Zifonun, Strecker, 2011)

Употребата е ограничена само при някои глаголи и има характер на устойчиви словосъчетания, предимно в лозунги и сентенции. Среща се често при глаголите „*haben*” и „*sein*”.

- 71) Es lebe der Präsident!
 72) „Edel sei der Mensch, hilfreich und gut.” (B. Brecht)
 73) Habe Geduld!

---

* „Heischemodus“ и „Wunschmodus“ (Zifonun, Strecker 2011)

Императивният конюнктив се използва в указания, готварски рецепти*, болнични предписания и др. под., където се свързва често с безличното местоимение „man“.

74) *Zuerst schäle man Kartoffeln, wasche sie ...* (Helbig, Buscha 1972 : 173)

Изявително наклонение може също да изразява подбудителност. Това синтагматично значение се реализира при транспозиция на индикатива в речевите условия на императив (Gulyga, Schendels 1970/7 : 148).

75) *„Sie werden pünktlich sein“ sagte eine unhöfliche Stimme.“* (B. Kellermann)

Други конкурентни форми на императива са инфинитивите и причастията, както и различни други части на речта като съществителни имена, наречия, междуметия.

Absteigen!

Singen!

Aufhören!

Hierbleiben!

Stillgestanden!

Aufgepasst!

инфинитиви и

минали страдателни
причастия

Стилистично употребата на инфинитивите и причастията принадлежи към разговорната реч.

На морфологично ниво могат да се използват още и различни глаголни времена като СВ, БВ, претеритум на модалните глаголи.

76) *Du gehst jetzt sofort ins Bett!* ∅ CB

77) *Sie verlässt sofort mein Haus.* ∅ CB

78) *Er wird noch mit dem nächsten Zug abreisen.* ∅ БВ

79) *Wollten wir nicht essen gehen?* ∅ претеритум на модален глагол

За подбуда заедно с императив могат да се използват кондиционалът и опитивът.

80) *Ich hätte gern dieses Buch.*

81) *Ich wäre Ihnen sehr dankbar, wenn Sie die Tür zumachen würden.*

Страдателен залог не се употребява толкова често в императивна функция, но може да се срещне при особено настоятелна подкана.

82) *Die Arbeit wird sofort gemacht.*

83) *Jetzt wird gegessen.*

На синтактично ниво се употребяват вместо подбудителни обикновени разказни, въпросителни и елиптични изречения, както и подчинени изречения – предимно със съюзите „dass“ и „wenn“ под формата на самостоятелни изречения.

84) *Du bleibst hier.* ∅ разказно изречение

85) *Wollen wir einen Kaffee trinken?* ∅ въпросително изречение

86) *Dass er mir nur kommt!* ∅ подчинено изречение с „dass“

87) *Wenn es sein muss.* ∅ подчинено изречение с „wenn“

88) *Nur zugreifen!* ∅ елиптично изречение

На лексикално ниво употребата на различни имена, наречия и междуметия замества успешно императива, макар в стилово отношение да се нарушават нормите на добрия тон. Тези езикови средства могат да бъдат компоненти при обрисувание на елементи от дадена ситуация, когато краткия телеграфен стил допринася за поддържане на сюжетното напрежение.

89) *Achtung! Hilfe! Feuer!* ∅ съществителни имена

* остаряла употреба, на нейно място се предпочита все повече инфинитивът

- 90) *Schnell! Leiser bitte!* ☞ наречия
 91) *Auf!* ☞ предлог
 92) *Vorwärts! Weg! Los!* ☞ наречия
 93) *Pst!* ☞ междуметие

При различните изречения, при употребата на някои лексикални средства подбудителността се постига главно чрез въздействие на интонацията, която в някои случаи в двата езика е релевантен признак, по който се отличава едно подбудително изказване от друго.

Обстоятелствата (ситуацията, респ. контекстът), при които се извършва комуникацията, оказват влияние както върху подбора на изразните средства, така и върху вида подбудителност. В зависимост от всички компоненти на ситуацията едно и също изказване може да принадлежи към различни подвидове подбудителност, независимо от интенцията на говорещия (да подбуди реципиента към определена реакция).

- 94) *„– Какво ще идваш утре – чува се най-сетне гласът на артистката. – Ела веднага! Случи се нещо ужасно!“ („Господин Никой” – Б. Райнов)*
 95) *„Der Inquisitor (unterhält sich mit Virginia) ... aber ich bin froh, Sie auch weiterhin in der Nähe Ihres großen Vaters zu wissen, den wir alle so schätzen, liebes Kind. Ich frage mich, ob ich nicht ihren Beichtvater kenne ...*
 96) *Virginia: Pater Christophorus von Sankt Ursula. („Животът на Галилей – Б. Брехт)*

Ако времето, в което протича речевия акт, не позволява да се употребят много думи, изказването се формулира максимално лаконично чрез елиптични изречения. Напр.: при критична ситуация, застрашаваща живота на някой от партньорите: *Спри! Внимавай! Опасност вляво!* Подбудата (в примера това е предупреждението) се формулира съобразно обстоятелствата с най-въздействащите изразни средства.

На системно ниво не съществуват условия, за да се направи съпоставка на изразните средства за подбудителност в два езика. Ето защо за целта трябва да се работи или с корпус от устна реч, или с преводен корпус, който да бъде достатъчно представителен.

2.3.5. Изводи от съпоставителния анализ на системно езиково ниво

При сравняване на изразните средства за подбудителност в български и НЕ, описани на системно ниво, се налага изводът, че съществуват прилики, които могат да служат като база за съпоставителни изследвания.

На морфологично ниво и двата езика употребяват освен ПН и формите на изявително и условно наклонение, от глаголните времена СВ, БВ, МпрВ в български и СВ, БВ в НЕ (много по-рядко перфект и футур II, както и претеритум на модалните глаголи). И двата залога предлагат възможност за изразяване на подбудителност, като преимуществено се използва деятелният за сметка на страдателния. В БЕ има комуникативни рестрикции за глаголният вид, което в НЕ не се наблюдава поради липса на идентично явление.

Синтактичните средства в двата езика са представени от разказните, въпросителните, елиптичните и подчинените изречения. Различията се наблюдават не на системно ниво – в НЕ могат да се срещнат самостоятелни подчинени изречения (псевдоподчинени изречения), докато в БЕ такава употреба свидетелства за занижена речева култура.

- 97) *Че да дойда* (, *щом си казал*).

Недостатъците на съпоставката на системно ниво наложи необходимостта от установяване на ограниченията от узуса при реализацията на различните изразни средства.

Разнообразието на лексикалните изразни средства затруднява едно предварително сравняване. Сходствата са все пак налице и могат да се наблюдават при модалните глаголи, въпреки факта, че в НЕ те са обособени в отделна група, докато в БЕ не се разглеждат толкова подробно. Изключение прави глаголът „мога”, където от опозицията на формите „мога : може” (лична : безлична употреба) са направени изводи за сферите на използване и за рестрикциите (Томова, 1983/ 5 : 428).

В българския език не се среща в императивна функция употребата на инфинитиви, което макар и стилистично ограничено, е явление в езиковата норма в НЕ.

И в двата езика съществува подбудителна употреба на съществителни имена, наречия, междуметия и частици, но в НЕ се използват и някои делими представки с елипса на глаголните форми, докато в българския не се наблюдава това явление.

98) *Auf! Zu! ☞ Aufpassen! Zugreifen!*

Приликите, които бяха установени на системно ниво, съществуват реално в речевата комуникация на двата езика и това подлежи на контрол. Беше извършена проверка в каква степен се осъществяват на практика тези съответствия с помощта на преводен корпус и въз основа на изследването на рецептивните и репродуктивни умения при речевата продукция на базата на тестове с чужденци и с носители на езика в конкретен кръг езикови ситуации. Така на практика беше установено при какви условия определени изразни средства от двата езика са еквивалентни. В контекста беше открито взаимоотношението между видовете подбудителност и езиковите средства за тяхното изразяване.

3.1. Преводен корпус – основания за подбор

В тази глава бяха постулирани основните термини и начинът за тяхното приложение в рамките на изследването.

Преводният корпус представлява езиков материал от литературни източници на даден език, преведени на езика, с който се извършва съпоставка.

Като се има предвид, че изследваните структури за подбудителност се срещат само в диалогична реч, насочих вниманието си към преводи на художествена литература, където намерих интересующите ме форми. За целта се спрях на произведения на автори от XX век (поне такива, творили и след 1945 г.), като Димитър Талев, Богомил Райнов за БЕ и Бертолт Брехт, Херман Кант, и след 2000 г. Керстин Гир и Илия Троянов за НЕ⁷. Съотношението между екскерпираните примери е почти 1 : 2 (БЕ : НЕ = 508 : 1121), а на изследваната литература в страници е 890 : 1337 (БЕ : НЕ). Причината да изследвам цели произведения, а не корпус от словосъчетания или изречения е функционално-семантичната характеристика на подбудителните форми, които се влияят от особеностите на ситуацията и контекста, а не само от непосредственото обкръжение. Затова при изследване на изразните средства се интересувам не само от техните морфо-синтактични особености, но и от влиянието на конкретната художествена ситуация или на контекста. Екскерпираните примери анализирах едновременно на морфологично, синтактично, лексикално и ситуативно (контекстуално) ниво, защото често единиците от едно стратификационно ниво се допълват или преплитат с тези от друго. Това съответства на предпоставянето, че семантичното значение, което ме интересуваше, е разположено на ниво, което прониква във всички останали.

3.2. Методология за съпоставителен анализ на езиковите средства за подбудителност

3.2.1. Основни термини в контрастивните изследвания

Във връзка с базата, методите и начините на провеждане на един съпоставителен анализ важно място заема проблемът за **еквивалентността**. Целта на контрастивистиката е ориентирана предимно към съпоставителния системен анализ (и не само) на всички нива и *tercium comparationis* се разглежда в съотносителните взаимоотношения (отношението *езиков израз : извънезиково мисловно съдържание*).

Има и още едно основание за деление, на което специалистите по теория на превода обръщат внимание. Това е степента на еквивалентност. За целите на контрастивния анализ това деление е много подходящо, тъй като при него степента на еквивалентност предвижда пълна, нулева, частична или привидна еквивалентност (т.нар. „погрешни приятели на преводача“), от които последната се среща доста често при превод на фразеологизми.

---

⁷ „Преспанските камбани“ излиза от печат началото на 50-те год. на XX в., „Господин Никой“ – 1967 г. , „Животът на Галилей“ претърпява няколко редакции от края на четиридесетте години до 1955 г., когато е поставена за първи път, „Аулата“ е публикувана за първи път 1964 г. Илия Троянов и Керстин Гир са представители на съвременната немска проза, като и двете произведения са публикувани след 2000 г. („Събирачът на светове“ е публикувана за първи път 2006, а „Рубиненочервено“ – 2009.)

За пълна еквивалентност говорим тогава, когато оригиналният език и езика-цел (на превода) предоставят езикови реализации на едно явление както като верига от повърхностни структури, така и като дълбинно структурно съдържание, т. е. трябва да съществува истинско съвпадение на функционално, структурно и прагматично ниво. Между близкородствени езици, които принадлежат към едно езиково семейство, такова съвпадение е лесно да се намери и е често срещано явление, отколкото при исторически неродствени езици.

Частичната еквивалентност, както показва самото понятие, се отнася до явления, при които не всички белези съвпадат на трите нива. При това роля играят различни фактори: или узусът не позволява съответното мисловно съдържание да използва определение изразни средства, или езиковата норма налага рестрикции, или контекстът позволява известна свобода при превода, която е стилистично оправдана и т.н.

Празните места (лакуни), с които се свързва *нулевата еквивалентност*, насочват вниманието към случаите, когато дадено понятие или мисловно съдържание няма приемливо название в езика-цел. Случва се обаче понякога преводачът поради различни съображения да не преведе някои думи или изрази, което не означава, че те не са преводими, а само, че той е взел това субективно решение. Компресията често не е оправдана. За разлика от нея *привидната еквивалентност* се среща по-често.

Съпоставката на системно ниво на езиковите средства за изразяване на подбудителност в БЕ и НЕ показва, че с малки изключения двата езика разполагат с еднакви потенциални възможности. Еквивалентните варианти в ексцерпираниите примери от преводния корпус насочват предимно към два вида съответствия – към пълните и частичните. Примерите за истински нулеви еквиваленти почти не могат да се намерят, но в замяна на това привидните еквиваленти са представени в изобилие, те често представляват особено добри преводачески практики.

Извод: Въпросът за еквивалентността играе важна роля в контрастивните изследвания и дава възможност да се разкрие взаимодействието между различните стратификационни нива. Визането под внимание на еквивалентните връзки позволява прецизирането на дистинктивните признаци и в резултат по-ясното определяне на даден пример като онагледяващ определен подвид подбудителност.

Кшешовски застъпва становището, че еквивалентността и *tertium comparationis* са двете страни на една и съща монета, обобщено по друг начин – еквивалентността предоставя принципа, по отношение на който може да се определи даден *tertium comparationis*, доколкото на основата на този конкретен *tertium comparationis* някои отделни елементи са еквивалентни на други. (срв. Krzeszowski, 1990)

Значението на самия термина *tertium comparationis* съдържа онова общо нещо, което позволява да се осъществи сравняването на езикови явления. Тази основа за съпоставка (а именно *tertium comparationis*) се базира на разкриването на отношения, включващи две (или повече) явления, включително и езикови, или от една система, състояща се от такива проявления и факти и теориите за тях. В този смисъл въпросът за сравнимостта се проявява като вид научно отражение.

3.2.2 Определяне на *tertium comparationis* в настоящото изследване

При определяне основата за съпоставяне се взимат под внимание теоретичните задачи и/или ориентацията към дадена приложна област. Задължителната предпоставка за съпоставяне е наличието на сходство между различни явления, т.е. *tertium comparationis*.

С оглед на практическата насоченост на настоящото съпоставително изследване, при определянето на *tercium comparationis* беше взета под внимание необходимостта не само от формален, но и от съдържателен такъв (Sternemann, 1989 : 76; Cosseriu, 1970 : 10). „При езиковите единици, при които различаваме двата плана, независимо от възможната изследователска ориентация към единия от тях, винаги трябва да се изхожда от формален и съдържателен *tercium comparationis*, ако искаме да получим резултати за отношение на взаимодействие между чужд и роден език в ЧЕО” (срв. Петков, 1978/ 1).

Тъй като интересът ни беше насочен към подбудителността и към нейните форми на изразяване – посоката на съпоставителния анализ в този начален момент е семасиологично-ономасиологична. Но като се вземе под внимание, че основната сема на ПН е подбудителността и се насочим към синонимните на ПН изразни средства, а оттам към тяхната семантична презентация съпоставителният анализ на настоящото изследване може да бъде определен като ономасиологично-семасиологичен, с формален и съдържателен *tercium comparationis*.

След като бяха определени релевантните за подсистемата семи, с които беше описано граматико-семантичното поле на подбудителността, и бяха изследвани за значимост, пристъпих към установяване на това какъв е приносът на отделните изразни средства за анализиране на семите и ограниченията на нормата при реализирането на потенциалните възможности на системата в БЕ и НЕ.

При различните употреби едно и също изразно средство от дадено езиково равнище се сигнализират различни семантични значения, т.е. върху него се проектират различни признаци и тези проекции могат да съвпадат или не в съпоставяните езици.

Специфичните езикови способности за свързване на едно мисловно съдържание с конкретни изразни средства характеризират начина на изразяване. Той може да се определи и като „характер на проективното отношение между плана на съдържанието и плана на израза” (Петков, 1984/ 6). Теорията на езиковите опозиции и маркираността на техните членове служи за основа при различаването на начините на изразяване:

- чрез семантична опозиция на езиковите единици от едно и също равнище на базата на общи правила;
- чрез транспозитивна неутрализация на опозицията;
- чрез генерализация на опозицията;
- чрез компенсиране на неутрализацията. (Петков, 1984/ 6).

3.3. Мисловни съдържания в граматико-семантичното поле на подбудителността и техните проекции в плана на израза

Големият брой мисловни съдържания в граматико-семантичното поле на подбудителността затрудни откриването на всички и определянето им в конкретна езикова реализация, в случая, в избрания преводен корпус. Детерминираността на отделните видове подбудителност от едни или други диференциални признаци води до неравномерното им презентиране, следователно, до преимуществена употреба на едни за сметка на други видове.

В рамките на анализирания корпус най-многобройни се оказаха примерите за *подкана, предложение, молба и съвет/ препоръка*. По-рядко се срещаха структурите, изразяващи *предупреждение, желание и пожелание, задача, призив, напомняне*, още по-рядко *необходимост, наставление, предписание, покана, указание, забрана, поръчка и заповед*. Някои видове като *уговорка, упътване, проклятие, лозунг, разрешение, увещание, намек* определено се срещаха толкова рядко, че може да се предположи, че или те не са

свойствени за художествената литература и на присъщия ѝ функционален стил, или въобще не са присъщи на писмената комуникация.

Проекциите на мисловните съдържания върху езиковите единици от плана на изрази се движат в рамките, подсказани от потенциалните възможности в системата на двата езика, български и немски. Докато при някои мисловни съдържания определено се проявява предпочитанието на езика към конкретни изразни средства, то при други това не се наблюдава.

Разгледаха начина на изразяване на подвидовите подбудителност, които са типични за сферата на деловата туристическа комуникация, но анализирани въз основа на примери от преводния корпус, като бе направен опит да се представи йерархичната зависимост на изразните средства от мисловното съдържание.

За по-голяма прегледност при описанието представям най-напред езиковото средство, което е най-често срещано, след това всички съчетания с него, всички съчетания с еднакви (идентични в двата езика) изразни средства и накрая структурите с различни изразни средства в НЕ и БЕ.

Описани са осем подвида подбудителност: *молба, подкана, предупреждение, предложение, съвет/ препоръка, желание, пожелание/ поздравление и необходимост*. Структурата на описанието включва дистинктивните признаци, пропозиционална семантична характеристика, доказателствен материал от преводния корпус и изводи за най-често използваните изразни средства за съответния подвид, разпределени по стратификационни нива.

Обобщение на резултатите от съпоставянето на примери от преводния корпус:

Съпоставянето на ексцерпирани примери от преводния корпус доказва предположението, че различните подвидове подбудителност се възползват по различен начин от възможностите, които им предоставя езиковата система. С изключение на *желанието* и *необходимостта* останалите подвидове предпочитат на първо място ПН, докато последните се ориентират към модалните глаголи, съответно за желание и за необходимост.

❖ На морфологично ниво има разнообразни изразни средства за изразяване на подбудителността.

На първо място това е изразното средство, което формира функционално-семантичното поле на подбудителността – повелителното наклонение. Следват най-близките синонимни на ПН изразни средства, а именно аналитичните „да“-/ „нека“-/ „нека да“-конструкции в подбудителна функция. В НЕ поради липса на идентични изразни средства те се превеждат с помощта на ПН (при *подканата, съвета/ препоръката, пожеланието/ поздравлението*), модалния глагол „*sollen*“ (при *молбата, желанието*), с подчинено изречение (при *молбата*) или разказно изречение (при *предупреждението*), с ПН на глагола „*lassen*“ (при *предложението*), в *адхортативна конструкция* (при *молбата, подканата, предложението*), с *инфинитивна конструкция* (при *желанието*) и с *конюнктив II* (при *предложението*).

На второ място логично се нареждат модалните глаголи и техните описателни форми. Самата им семантика (за изразяване на желание или необходимост) ги разпределя между отделните подвидове подбудителност в разказни изречения в изявително наклонение, а в други случаи модални глаголи от друга сфера (за умение, възможност) са включени в главни или подчинени изречения в условно наклонение или подчинително наклонение (конюнктив). В повечето случаи преводният език използва идентични изразни средства, но се срещат и други корелации, които не са изключения. Напр. *модален глагол*

: **ПН** (при съвета/ препоръката), **модален глагол : конюнктив II с модален глагол** (при съвета/ препоръката), **модален глагол : модален израз** (при необходимостта), **модален глагол : перформативен пълнозначен глагол** (при необходимостта), **перформативен глагол : модален глагол** (при необходимостта), **модален глагол : описателна форма на модален глагол** (при необходимостта), **БВ на перформативен глагол : модален глагол в СВ** (при необходимостта).

Основна сема във функционално-семантичното поле на побудителността е иманентната за ПН сегашно-бъдеща перспектива, която не е експлицитно маркирана извън конкретното изразно средство, формиращо полето. Наред с повелителното наклонение за изразяване на побудителни мисловни съдържания се използва и изявителното наклонение, представено от двете времена СВ и БВ в изявително наклонение или в НЕ в конюнктив, като се срещат корелации с идентични членове в оригиналния и преводния език (СВ) или вариации (СВ : БВ, БВ : СВ), при което се реализира функцията на сегашното време да изразяват отношение към настоящето и бъдещото и по този начин не неутрализират една от главните семи на полето на побудителността (**СВ : СВ** при *подканата, предложението, препоръката, желанието, пожеланието/ поздравлението, необходимостта, БВ : СВ при *предупреждението, съвета/ препоръката, желанието, БВ : СВ* при *предложението, необходимостта, СВ : БВ* при *предложението, БВ : БВ* при *съвета/ препоръката, БВ : конюнктив II* при *предложението*).*

Миналите времена почти не се срещат при изразяване на побудителни мисловни съдържания, което се обяснява с преобладаващата им отнесеност към миналото. Непр. можем да ги срещнем в изречения, които изразяват нереално *желание (МсвВ на модален глагол : конюнктив II на модален глагол)*, което неутрализира основната сема, конституираща полето на побудителността. **МноВ** може да се срещне при изразяване на *молбата*, но не се прояви при други видове побудителност.

Наред с ПН и изявителното наклонение се среща при доста от подвидовете побудителност и употребата на **условно наклонение в БЕ и конюнктив и кондиционал в НЕ**. Тяхната роля е ограничена от тяхната времева характеристика, която често превръща изказванията в нереализуеми побуди, което се явява неутрализация на семата „директна отнесеност към реципиент“, проявяваща се в задължителността/незадължителността на побудата. Въпреки това често този вид изречения допълват ситуативните условия, при които трябва да се реализира побудата, като добавят емоционален нюанс, довод, наложителност и др. към контекста, а с това допринасят за реализация на специфичните диференциални маркери на подвидовете побудителност. **Условното наклонение/ конюнктив и кондиционал** се срещат при *подканата, предложението, препоръката/ съвета и необходимостта*.

Често побудителните изречения могат да съдържат и **отрицателни частици**, което обикновено е свързано със специфичните диференциални признаци на отделни видове побудителност (при препоръката, подкана, предупреждение, необходимостта), при които предназначението на илюкутивния побудителен акт е да провокира такава реакция на реципиента към извършване или неизвършване на нещо, която ще предотврати някакво негово нараняване или увреждане, ще напомни и препоръча какво е необходимо да се направи за тази цел.

От другите части на речта в побудителна употреба се срещат **наречията, междуметията, частиците за желание или цел**. Те често се превеждат с идентични изразни средства или се заместват от ПН. При локуни, напр. при частиците за пожелание или цел, се среща корелация в НЕ с конюнктив I и подчинено изречение (при *пожеланието*).

Рядко, най-вече в ситуации, когато подбудата не е обвързана със социалния статус на комуникиращите, което да повлияе на подбора на изразните средства, може да се прибегне до използването на *безлични конструкции* или *страдателен залог* (при *предупреждението* и *необходимостта*).

❖ На синтактично ниво подбудителността предпочита подбудителните (заповедните) изречения. Наред с тях всички подвидове подбудителност използват прости разказни изречения, а от въпросителните се възползват *молбата* и *подканата*. Срещат се и подчинени изречения (при *подкана*, *съвет/препоръка*, *желание*, *необходимост*). Използването им обаче като самостоятелни изречения без въвеждащо главно изречение е по-рядко, тяхната употреба в НЕ е по-ясно изразена, докато в БЕ е изключение и противоречи на езиковата норма. При настоятелна подбуда, чието изпълнение не търпи отлагане или емитентът е много настоятелен, се използват елиптични изречения (при *предложение*, *необходимост*, *подкана*).

❖ На лексикално ниво наред с *перформативните глаголи* и *изрази* се срещат и други корелации. В приведените екскерпирани примери се срещат *именни групи*, *напр. съществителни имена с/ без отрицания* (при *предупреждение*, *желание*), *отрицателни частици*, *частици за желание и цел* (при *пожелание*), *стереотипни фрази*, *наложени от узуса* (при *необходимост* и *молба*), *стилистични изрази* (при *подкана*) и *фразеосхеми* (при *пожелание*).

Взаимодействието между елементите от отделните нива спомага за по-ясната проява на подвида подбудителност, при което отделните изразни средства взаимно се допълват и засилват въздействието си върху реципиента.

3.4. Неутрализации в микрополетата от втора степен

Презентацията на трите семи, конституиращи граматико-семантичното поле на подбудителността, е твърде разнообразна при различните видове подбудителност. Докато едната от тях, основната, е характерна за всички случаи (семата „подбудителност”, изразена в задължителността, респ. незадължителността на подбудата), то другите две – „назованост на адресата” и „сегашно-бъдеща перспектива” – в ономаσιологичната си проекция показват особености, изразени в различни комбинации.

На морфологично ниво се проявяват опозиции, включващи темпорални глаголни форми в сегашно и бъдеще време, на условно наклонение, респ. конюнктив, на страдателен залог (рядко формите на перфект и футур II в НЕ и епизодично МпрВ в БЕ) и неличните форми на глагола.

На синтактично ниво наред с подбудителните изречения в полето на подбудителност се срещат с голяма честота разказните, по-рядко въпросителните и елиптични изречения, при което последните интонаторно също са подбудителни.

Разнообразието на лексикално ниво е голямо и обхваща преди всичко групата на модалните глаголи, по-рядко модалните словосъчетания, наречията, именните групи.

Разгледани са неутрализациите, настъпващи в опозициите на тези изразни средства с ПН, в микрополетата, конституирани от семата „назованост на участниците в речевия акт (емитента и реципиента)”, успоредно с изразяването на другата сема – „сегашно-бъдещата перспектива”.

3.4.1. Микрополе на семата „назованост на единия участник в комуникативния акт (обикновено на реципента)“

Една от възможностите за назоваване на реципиента е участието му като подлог в изречения в изявително наклонение. Условиата, при които се проявява транспозицията в сферата на употреба, характерна за ПН, са пряката реч с подбудителна интонация. Тази неутрализация на опозицията повелително наклонение : изявително наклонение по семата „подбудителност“ е възможна при сегашно време действителен и страдателен залог, бъдеще време действителен залог и много рядко перфект и футур II действителен залог и МпрВ. Тези темпорални форми не познават ограниченията в прагматично отношение при ПН (ограниченията, съсредоточени само върху второ лице) и използват останалите лица с изключение на първо лице (адхортативните форми).

- 99) „Und du bleibst in der Kutsche, egal was passiert.“
– ... A ти остани вътре, каквото и да се случи. (РЧ : 222/-)
100) „Du rührst sie nicht an!“
– Не смей да я докосваш! (РЧ : 292/-)

Отличителен белег на изявителното наклонение за разлика от ПН е експлицитното обръщение към адресата, докато при ПН то може да бъде имплицитно и има по-точна времева ориентация. Последното не засяга денотативния план на подбудата, но семите за времева перспектива присъстват в изявително наклонение потенциално и определят конотативния му ефект: при сегашно време се създава впечатление за непосредствено реализиране на подбудата, докато БВ създава илюзията за очакване, за предстоящо изпълнение.

- 101) – Du bist zu spät. ∅ CB
– Закъсняваш. (CC : 140/ 151) ∅ CB
102) – Dann wartest du eben so lange, aber du redest mit ihr, ist das klar? ∅ CB
– Тогавя ще почакаш, докато се прибере, но ще говориш с нея, чуваши ли?
(РЧ : 56/-) ∅ БВ
103) – Ich bitte Sie. Es wird Ihnen guttun, wenn Sie sich diese Geschichte, die ganze Geschichte, vom Herzen geredet haben. ∅ БВ
– Моля те, ще ти се отрази добре, ако от сърце изприкажеш тази история.
(CC : 146/ 158) ∅ БВ

При перфект и футур II, конюнктив II както и МпрВ се наблюдава нарушаване на типичната императивна сегашно-бъдеща перспектива чрез имплицитното включване на завършеност, резултативност на действието.

- 104) „... Da hätte ich auch auf dem Bauernhof bleiben und weiter Kühe melken können.“ ∅ конюнктив II
– ... Тогавя да си бях останала на село да доя кравите. (РЧ : 73/-) ∅ МпрВ на „да“-конструкция

Това не се отнася до МноВ в БЕ особено при „да“-конструкцията най-вече при забрани, заповеди и предупреждения, при които подбудата има задължителен характер, а адресатът е ясно експлицитен. В същите примери НЕ предпочита ПН, а не синонимна форма или конюнктив II.

- 105) „Untersteh dich“, sagte Mum. Sie war ins Zimmer gekommen und nahm mir sicherheitshalber die Schere aus der Hand. ∅ ПН
– Да не си посямля — каза мама, която бе влязла в стаята и взе ножицата от ръката ми. ∅ МноВ на „да“-конструкция (РЧ : 59/-)
106) „... ach, du hättest sie nicht aufwecken dürfen!...“ ∅ конюнктив II

– ... е, не е трябвало да я събуждаш ... (РЧ : 82/-) ⇨ МноВ

Прави впечатление, че при използване в НЕ на нереални оптимативни подбудителни изречения в конюнктив II, адресатът често е в 1. л. ед. или мн. ч., което освен неутрализацията на сегашно-бъдещата перспектива се отличава и със съвпадение на емитент и реципиент (в единствено число) или с включване на емитента в групата на реципиентите (множествено число, адхортативна реализация).

107) „Wir hätten sie nicht im Stich lassen dürfen. Sie braucht uns doch.“ ⇨ адхортатив конюнктив II

– Не трябваше да я изоставяме. Тя има нужда от нас. (РЧ : 8/-) ⇨ адхортатив МнВ на модален глагол

За разлика от БЕ, където мястото на спрегнатата форма не е строго фиксирано, словоредът в НЕ е дистинктивен семантичен признак. За изявително наклонение не е типично заемането на първо място в изречението от сказуемото, но в подбудителните изказвания може да се наблюдават и такива случаи, което засилва сходството между двете наклонения.

Включването на обръщения не е характерно за изявителното наклонение и, когато се назовава изрично адресата на подбудата, това го доближава до ПН.

Съчетанията на гоголите *haben* и *sein* с *zu* и инфинитив в НЕ принадлежат към „устойчивите съчетания с граматична насоченост“ (Gulyga, Schendels, 1970 : 154) и имат в БЕ еквиваленти с модални глаголи. На немските конструкции е присъща иманентна подбудителност (и в това отношение са близки до модалните глаголи) и независимо от формалната им принадлежност към изявителното наклонение, не се изисква транспозиция за реализация на императивност. При конструкциите *haben+zu+Infinitiv* експлицитно се изразява адресатът на действието. Само когато подлогът не е лице, способно да бъде реципиент, семата за директна адресираност на подбудата отпада .

108) *Jetzt hat Disziplin zu herrschen!*

В случаите, когато подлогът е във второ лице единствено или множествено число или е употребена учтива форма, конструкцията се доближава максимално до ПН и тогава са налице и трите му семи. Отклонения се наблюдават, когато в ролята на подлог се явяват първо и трето лице, единствено число. В първо лице се нарушава съвместимостта с основната сема „подбудителност“, а в трето лице – със семата „непосредствено обръщение към адресата“.

109) „... der Prophet, möge Gott ihm Frieden und Segen geben...“ ⇨ конюнктив I, 3 л. ед.ч.

„..., пророкът, нека бог да му даде му мир и благословение...“ (CC : 243-244/ 261) ⇨ „нека да“-конструкция, 3 л. ед.ч.

110) „... Sag der Sommersprossigen, über solche Dinge redet eine Dame nicht.“ ⇨ СВ, 3 л. ед.ч.

– ... Кажете на тази с луничките, че не е редно една дама да говори такива неща... (РЧ : 100/-) ⇨ СВ, 3 л. ед.ч.

Съществено място в макрополето на подбудителността заемат модалните глаголи, които участват и в случаите, когато адресатът на подбудата е подлог в изречението. Самата семантика на тези глаголи предава богата нюансировка на императивността. Това, което ПН постига чрез лексикални средства и интонацията, модалните глаголи изразяват чрез семантиката си. За разлика от подбудителните изречения с повелителни форми модалните глаголи образуват съставно сказуемо (на БЕ с „да“-конструкции, а на НЕ с инфинитив). Към значението на волеизява те прибавят и други значения, като увеличават обема на информация и обогатяват модалността (чрез апелации към волята на изпълнителя на

действието, към чувството му за дълг, чрез указания за възможност и др.) Модалните глаголи нямат парадигматични ограничения и могат да се използват във всички лица и в различни видове изречения, както в СВ на изявително наклонение, така и в претеритум на конюнктив. Характерна е и времевата перспектива в действителен и страдателен залог.

Наличието на лични или притежателни местоимения в речевото изказване подсказва отнесеност до адресата в комуникативния акт и неговото експлицитно изразяване без да бъде назован изрично. В такива случаи предлагаме да се счита, че е намерен способ за назоваване на реципиента на подбудата.

111) *Остави стрина си да си гледа работната!*

Lass deine Tante arbeiten! (ПК : 10/10)

В НЕ неопределителното местоимение „*man*“ предава на изказването обобщеност, при която адресат може да бъде всеки реципиент, това важи и за изреченията в старателен залог. В безличните изречения, в които в НЕ се използва като заместител на подлога местоимението „*es*“ и в безлични съчетания от типа „*es ist Zeit*“, „*es ist notwendig*“, „*es ist wünschenswert*“, „*es ist ratsam*“, „*es wäre gut/ schön*“ и др. под., а в БЕ няма назован подлог и сказуемото е в 3 л. ед. ч., семата „директна адресираност“ към реципиент на подбудата е неутрализирана.

112) *Da haben wir ja das Problem. Es soll endlich logehen.*

– Точно там ни е проблемът. Трябва най-сетне да се тръгне. (СС : 367/340)

113) *– Мисля, че е време да сложа край на тая дълга визита*

„Ich glaube, es ist Zeit, diesen langen Besuch zu beenden. (ГН :26/26)

114) *Die vier müssen noch in der Vergangenheit besucht und ihr Blut abgezapft werden.«*

И четиримата трябва да бъдат посетени в миналото и да се вземе от кръвта им. (РЧ : 272/-)

Към случаите, когато адресатът е подлог в изречението, се приеждияват и изказванията в НЕ в конюнктив СВ, съответстващи в БЕ на „(нека) да“-конструкциите. Това не са често срещани структури и имат тясно определена сфера на употреба – *желания* и *пожелания* в учтивя форма, *молитви*. В тях адресатът е обикновено експлицитно назован.

115) *– Gott schütze mich vor solchen Versuchungen.*

– Бог да ме пази от такива изкушения. (СС : 337/ 364)

116) *... Speeks Augen mögen gesunden.*

... нека оздравеят очите на Спик. (СС : 416/ 452)

Своеобразието се проявява в обобщения характер на адресата (в БЕ – чрез неопределителни, обобщителни и отрицателни местоимения като *някой*, *всеки*, *никой*, а в НЕ – чрез неопределителното местоимение *man*, неопределителните, отрицателните местоимения *jemand*, *einer*, *keiner*, *niemand*), което влиза в известно противоречие с необходимостта от конкретен адресат на подбудата, характерна за ПН.

117) *Jemand bringe mir etwas zum Essen.*

Някой да ми донесе нещо за ядене.

На констативно ниво конюнктив СВ се проявява в скромния и вежлив, но понякога и назидателен тон (напр. при *препоръка*, *наставление* или *указание*).

118) *...Großmutter sagte, Tante Glenda solle eine Tablette nehmen, sonst würde sie gezwungen sehen, einen Arzt zu rufen.*

... Баба каза, че леля Гленда трябва да вземе успокоително, иначе ще е принудена да извика лекар. (РЧ : 251/-)

В този пример конюнктив СВ може да се разглежда като предаване на чужди думи, но и да се приеме като заплашително нареждане.

Особена разновидност на подбудителния конюнктив СВ в НЕ са фразеосхемите: „Gott helfe dir!“, „Gott sei dank!“, „Gott segne Sie!“, превеждани на БЕ с ПН или „нека да/да“-конструкции (*Бог да ти е на помощ!/ Нека Бог ти помага! Пази Боже! Бог да Ви благослови!*). Обръщението към адресата противоречи на семата за директна отнесеност към реципиент, но това е обусловено в исторически план.

Самостоятелните подчинени изречения, особено подчинените допълнителни изречения със съюза *dass/ че* са вид фразеосхема, в която се употребява предимно изявително наклонение. Съюзът *dass/ че* е загубил граматичното си значение на съюз. Подбудата е смекчена. Такъв вид изречения се срещат при *подкана* и *пожелание*. Конотативният ефект е стилистичен оттенък на загриженост, съчувствие, фамилиарност или пък укор, упрек.

119) „Und wie dumm, dass du außerhalb der Familie über deine Absonderlichkeiten sprichst«, setzte Charlotte hinzu.“

— И колко е глупаво, да разправяш извън семейството за твоите странности — допълни тя. (ПЧ : 22/-)

Българският език е намерил и друга възможност за изразяване на адресата чрез обръщение в комбинация с различни лексикални единици (Напр.: обръщение + съществително име, обръщение + наречие). В този случай настъпва неутрализация по семата „сегашно-бъдеща перспектива“, която не е изразена. Само обръщението е белег за адресираност към конкретен адресат на подбудата и, ако то липсва, адресат може да бъде всеки реципиент на илокутивния акт. Отнасянето на подбудата към адресат чрез обръщение не е често срещано явление и има аналогии и в НЕ.

120) – ... Tu остави това светило, щерко, скрий го пак в сандъка си.

„... Du, laß die Lampe, Tochter, leg sie in die Kiste wieder.“ (ПК : 16/ 16)

121) „... Und bitte, Gwendolyn, wir sprechen hier von einem winzig kleinen Tropfen Blut ...“

– ... И моля те, Гуендолин, говорим за една миниатюрна капка кръв ... (ПЧ : 134/-)

122) „Мила майко, брате Лазаре и снахо Нийо, и вие мили сестри, приежете нашите поздрави и чакаме вашия бърз отговор.“

„... Liebe Mutter, Bruder Lasar und Schwägerin Nija, und ihr, liebe Schwestern, erhaltet unsere Grüße und wir erwarten eure schnelle Antwort...“ (ПК : 654/ 807)

Освен случаите, когато адресатът може да бъде подлог в изречението, съществуват изказвания с по-сложна синтактична структура, в които адресатът е допълнение към перформативния глагол или е споменат като обръщение, а подбудата се съдържа в рамките на подчинено изречение или инфинитивна конструкция.

123) „... Gwen, bitte versprich mir, dass du heute mit deiner Mutter redest.“

– ... Гуен, моля те обещаи ми, че още днес ще говориш с майка си. (ПЧ : 84/-)

124) – Моля те, само не увъртай.

„Nun, bleib auf dem Teppich, Ich bitte dich.“ (ГН : 134/132)

Главното изречение може да бъде разказно или въпросително в изявително или условно наклонение. За да не попадне в рамките на друго микрополе, подлогът трябва да бъде обобщителен, напр. безлично местоимение, или изречението да бъде в страдателен залог.

125) Трябва да се вземе под внимание, че тук всички предписания се спазват.

Man müsste darauf achten, dass hier alle Vorschriften zu befolgen sind.

Особеността тук е в неконкретизираният адресат на подбудата, изразена в подчиненото изречение. Практически всеки, който е реципиент на изказването, влиза в ролята на реципиент на подбудата.

3.4.2. Микрополе на семата „назованост на участниците в комуникативния

акт”

Назоваването на двамата участници в речевия акт често използва адхортативни конструкции и се осъществява чрез формите на условно наклонение, респ. конюнктив претеритум и кондиционал или „würde“-форма. В конюнктив претеритум се срещат предимно модалните глаголи под формата на въпросително изречение вместо обичайното разказно. Употребата на кондиционал е аналогична. Самите граматични форми не изразяват семата „подбудителност“, но това се постига чрез семантиката на модалните глаголи и интонацията. За кондиционал е свойствена друга сема, а именно „хипотетичност“. При него подбудителният ефект се постига само чрез интонацията (т.е. в опозицията ПН : кондиционал настъпва неутрализация на семите „подбудителност“ само до известна степен, защото е запазена на фонологично ниво, запазена е и „сегашно-бъдещата перспектива“, тъй като темпоралните отношения в едно изречение в кондиционал се определят не само на парадигматично, но и на синтагматично ниво). На конотативно ниво изказванията в условно наклонение/ конюнктив II изразяват учтивост и известна неувереност.

126) „Könnten wir vielleicht zur Sache kommen?“ *sagte der schwarze Mann mit der Brille am Kamin.*

– Може ли да пристъпим към съществената част? – каза мъжа с черния костюм до камината. (РЧ : 122/-) ∅ **конюнктив II на модален глагол : изявително наклонение на модален глагол**

127) Gouverneur: Wir sollten uns der Angelegenheit widmen, mit der wir uns zu befassen haben.

Губернатор: Би трябвало да се посветим на случая, с който се налага да се занимаваме. (СС : 243/ 260) ∅ **конюнктив II на модален глагол : условно наклонение на модален глагол**

128) ... Deine Erfahrungen würden das Gespräch bereichern, ich flehe Dich an, teile uns mit, wie würde Dein Richterspruch lauten?

... Твоята опитност би обогатила разговора, умолявам те, сподели ни какво гласи твоето съдийско отсъждане? (СС : 103/ 111) ∅ „würde“-форма : **условно наклонение**

При употреба на перформативни глаголи могат да бъдат изразени както емитентът в ролята на подлог, така и реципиентът в ролята на допълнение или те да бъдат изрично посочени чрез лични и притежателни местоимения. В такъв случай сказуемото е в изявително наклонение сегашно време, бъдеще време действителен залог. Освен перформативен глагол в същата позиция може да се използват и модалните глаголи.

129) – *Sie sind ein Tyrann, schlimmer als Shivaji. Sie können nicht so mit mir reden. Ich bedarf Ihrer Dienste, ja. Ich bin nicht Ihr Diener.*

– Вие сте тиранин! по-лош от Шиваджи. Не можете да говорите така с мене. Аз се нуждаю от Вашите услуги, да. Не съм Ваш прислужник. (СС : 50/ 54) ∅ : **СВ на модален глагол : СВ на модален глагол (+лични и притежателни местоимения в БЕ и НЕ)**

130) „Komm schon! Wir lassen uns nicht unterkriegen.“

– Хайде! Няма да се оставим да ни сломят! (РЧ : 262/-) ∅ СВ на перформативен глагол : „няма да“-конструкция в СВ (+лични местоимения)

131) Du darfst mir noch eine Pfeife anbieten.

Можеш да ми предложиш още една лула. (СС : 245/ 263) ∅ перформативен модален глагол в СВ + лични местоимения : перформативен модален глагол в СВ + лично местоимение

132) „Gwendolyn und ich werden jetzt in aller Ruhe das Haus verlassen“, sagte er.
„Lucy wird uns zur Tür begleiten.“

– Сега двамата с Гуендолин ще напуснем съвсем спокойно къщата – каза той. – Люси ще ни придружи до вратата. (РЧ : 295/-) ∅ **футур II** + **собствено име и лично местоимение** : БВ + **собствено име и лично местоимение**

133) – ... Wann reichst du uns etwas Nahrhaftes?

– ... Кога ще ни дадеш нещо питателно?(СС : 89/ 96) ∅ СВ + лични местоимения : СВ + лични местоимения

В горните примери преводните еквиваленти не съвпадат в двата сравнявани езика, защото често СВ се превежда с БВ, тъй като в БЕ то е по-често срещано за изразяване на бъдещи действия и съответства повече на подбудителната бъдеща перспектива, отколкото в НЕ, където предпочитанията клонят повече към СВ, отколкото към БВ.

В БЕ особено място заемат в това микрополе „да“-/ „нека (да)“-конструкцията, които, макар и особено близки с ПН, са формално сродни в парадигматично отношение с формите на изявително наклонение. (Имам предвид само подбудителните „да“-конструкции.) Счита се, че те са по-разпространени в разговорната реч и това е обяснимо, тъй като те нямат парадигматичните ограничения на ПН. В случаите, когато тези конструкции са в 1 л. мн. ч., настъпва обединяването на емитента и реципиента в една група, при което адресантът е и адресат на подбудата. В такива изказвания е нарушена съвместимостта със семата „непосредствена отнесеност към адресат“. Идентичен е случаят с немската конструкция, образувана от спрегаемата глаголна форма в първо лице множествено число и личното местоимение чрез инверсия – „Gehen wir!“ (адхортатив).

134) „Wir sollten nichts überstürzen“, fiel Dr White ihm ins Wort...

– Нека не прибързваме – прекъсна го доктор Уайт... (РЧ : 145/ -) ∅ **конюнктив II на модален глагол в 1 л. мн. ч.** : „нека да“-конструкция в 1 л. мн. ч.

135) – Ich habe einen Vorschlag, wenn Sie erlauben, der uns beiden dient, denke ich.
Wir sollten einen Betrag vereinbaren, der den gesamten restlichen Auftrag umfaßt

...
... Имам едно предложение, ако позволите, което ще е, мисля, от полза и за двамата ни. Да уговорим една сума, която да обхваща цялото оставащо поръчение ... (СС : 142/ 153) ∅ **конюнктив II на модален глагол в 1 л. мн. ч.** : **да-конструкция в 1 л. мн. ч.**

3.4.3. Микрополе на семата „неназованост на участниците в комуникативния акт“

На морфологично ниво изразните средства са представени от формите на изявително наклонение страдателен залог, неличните глаголни форми (за НЕ – инфинитив и партицип перфект, за БЕ – минало страдателно причастие), безлични изречения с „es“ в

НЕ като изпълняващо ролята на подлог местоимение и някои моделни изречения в сегашно време изявително наклонение с отрицание. Условието, при които е възможно неутрализация, са същите – пряка реч и подбудителна интонация.

За формите на страдателен залог е характерно неизразяването на участниците в комуникативния акт. При личния страдателен залог подлогът е обект на действието (най-обобщено), докато при безличния не е назован и той. Сферата му на приложение са тези видове подбудителност, при които подбудата е задължителна и не търпи възражения – Напр.: при заповед, необходимост или настоятелна подкана. Адресатът се изяснява от контекста или в ситуацията.

136) – *Ще се прибереш при Димов, все едно че нищо не е станало. Трябва да се пази пълен секрет — настоявам аз.*

*„Du gehst jetzt zurück zu Dimow, als sei nichts geschehen. Das Geheimnis muß streng gewahrt bleiben“, wiederhole ich nachdrücklich.(ГН : 148/ллл) ⇨ **страдателен залог с модален глагол : модален глагол с неназован вършител на действието** (от контекста се разбира кои са емитентът и реципиентът на подбудата)*

137) – *Da haben wir ja das Problem. Es soll endlich losgehen.*

*– Точно там ни е проблемът. Трябва най-сетне да се тръгне. (СС : 340/367) ⇨ **безлично използван модален глагол в действителен залог : страдателен залог на модален глагол без назован деятел** (От контекста се подразбира кои са участниците в комуникативния акт: Бъртън посочва необходимостта на Спик, а подбудата трябва да се осъзнае от неговите спътници в експедицията. Въпреки това ситуацията не позволява еднозначно да се разпознае реципиентът да подбудата и в този случай можем да приемем, че по-скоро става въпрос за неутрализация на семата на макрополето „непосредствена отнесеност към адресат“.)*

138) – *Damit ist nicht zu spaßen.*

*– С това не трябва да си правим шега. (СС : 41/45) ⇨ **синонимно изразяване на ПН със „sein“+ zu + инфинитив : адхортативна конструкция с модален глагол** (Докато в оригиналният текст на НЕ е използвана безлична инфинитивна конструкция и по този начин не са назовани комуникиращите и е неутрализирана семата на макрополето „непосредствена отнесеност към адресат“, в превода на БЕ е запазена семата, а емитент и реципиент са обединени в една група, като по този начин можем да считаме, че и двамата са назовани.)*

От всички лични глаголни форми само ПН може да има нелични глаголни форми за синоним. Причината за това е липсата на точна времева определеност. При тези форми се извършва неутрализация по семата „непосредствена отнесеност към адресат“. Тази особеност на неличната форма не може да бъде преодоляна при никакви условия (на БЕ рядко се използва обръщение). На помощ идва ситуацията и контекстът.

В НЕ има случаи, когато обобщителното местоимение *alles* се свързва с инфинитив в ролята на адресат при *команди*. Неличните форми се срещат и при някои команди като вид устойчиви словосъчетания и при указателни или забранителни надписи. В НЕ комуникативната норма е разграничила употребата на причастията (партиципите) и инфинитивите в различните сфери на общуване, като на конотативно ниво причастията изразяват завършеност на действието. Проверката чрез субституция доказва появата на това допълнително значение. На БЕ в същите ситуации се използват „да“-конструкции обикновено в страдателен залог или елиптични изречения.

- 139) *Rauchen verboten.*
Пушенето забранено.
- 140) *Zutritt für Unbefugte nicht erlaubt.*
За външни хора достъп забранен.
- 141) *Vor Raumverlassen Fenster zumachen.*
Преди напускане на помещението да се затварят прозорците.
- 142) *Alles aufräumen.*
Всичко да се разчисти.

Не само комуникативната, но и езиковата норма влияе върху разпространението на двете нелични форми: всички глаголи притежават инфинитивна форма, но не всички образуват партицип перфект.

При използване на нелични глаголни форми за подбудителност при присъствието на адресат възниква на конотативно ниво ефект на обидна безцеремонност, дори грубост.

- 143) *Fortschreiten! Nicht anhalten!*
Движение напред! (Придвижвай/те се напред!) Не спирай/те!

Аналогична е употребата на подбудителни частици, наречия и словосъчетания (предимно именни групи). При тях, както и при причастията и инфинитивите, настъпва неутрализация на семата „директната отнесеност към адресат“, но при лексикалните средства няма времева характеристика на изказването. В това отношение те твърде много се отличават от ПН. Липсата на двете семи се компенсира от контекстуалните връзки или от условията на ситуацията.

- 144) *„Die Jacke aus und die Ärmel hoch“, sagte Dr. White ...*
Сблечи самото и вдигни ръкава – рече доктор Уайт ... (ПЧ : 147/-) ♂
предлог и наречие : ПН

В този случай няма преводна еквивалентност между изразните средства в двата сравнявани езика, но преводачът е решил проблема с лакуната при превод на предлози на БЕ в подбудителни изречения, като е използвал обичайното за тях ПН. Така на БЕ са запазени характерните за наклонението семи от макрополето.

При някои граматични конструкции може граматичният подлог да бъде обект на действието (страдателен залог) и по този начин адресатът на действието е назован експлицитно (срв. 3.4.1.) и конструкцията *sein+zu+Infinitiv* може да се изрази подбуда, чийто изпълнител не е експлициран, а подологът може въобще да отсъства.

- 145) *Die Posten sind aufzustellen.*
- 146) *In einer Stunde ist zu beginnen.*

В това микрополе СВ конюнктив участва под формата на фразеосхеми, типични за изисканата вежливост, напр. когато се иска разрешение за нещо – да се направи отклонение по време на изказване – в лозунги, молитви, проклетия. Може да се срещне при изказване на молба, пожелание, разрешение.

- 147) *Es sei hier die Bemerkung berechtigt, dass ...*
Тук би била оправдана забележката, че ...
- 148) *Als Randbemerkung möge mir erlaubt sein, dass ...*
Като странична забележка ми е позволено да кажа, че ...

Не винаги фразеосхемите използват идентични изразни средства, което е наложено от узуса на всеки език.

И в двата езика, БЕ и НЕ, съществува начин за изразяване на предупреждение чрез изричане на нещо, което вреди по някакъв начин на адресата или го провокира да насочи вниманието си към действие за предотвратяването им. В тези случаи емитентът може и да не е изрично назован и може да бъде всеки, който формулира такова изказване, или той

може експлицитно да се посочи. Адресати са всички, към които е отправено предупреждението. В този случай настъпва неутрализация на двете семи – валидността на изказваната подбуда е разтеглена във времето, а директното обръщение към даден адресат не се наблюдава.

149) „*Schon gut*“, *sagte Gideon*. „*Ich bin's doch nur...*“

– *Спокойно*, аз съм ... (ПЧ : 189/-)

150) *Achtung, rief er durch den Schlafsaal*, ...

Тревога, завика той из спалното помещение ... (СС : 22/24)

3.5. Експериментално верифициране на резултатите от съпоставителното изследване в конкретна сфера на комуникация

3.5.1. Поставяне на задачата

От съпоставителното изследване на езиковите системи в БЕ и НЕ е известно, че двата езика използват за изразяване на подбуда езикови средства на морфологично, синтактично и лексикално ниво, но интерес представляват не толкова потенциалните възможности, а реалното им приложение в процеса на комуникация. Съпоставителният анализ на ексцерпираните преводни образци потвърди хипотезата, че различните видове подбудителност използват по различен начин възможностите на езиковата система, като проявяват предпочитания към едни или други изразни средства. Недостатък в този случай за пряко приложение на резултатите в учебния процес се оказва естеството на преводния корпус, който се отличава в стилистичната си характеристика от тази, която е типична за професионалното общуване при туристическото обслужване. Следователно беше важно да се установи дали съществуват съответствия между начина на изразяване на подбудителните форми в художествената литература и в конкретни туристически ситуации.

Задачата на експеримента, който проведох, беше да се провери на репродуктивно и перцептивно ниво за БЕ и на репродуктивно ниво на НЕ по метода на перифразата уменията на обучаеми с различно ниво на владеење на чужд език и с различна родноезикова култура да употребяват подбудителните форми за изразяване. Резултатите от тестовете могат да се използват за сравняване с резултатите от съпоставителния анализ и за верифицирането им на речево ниво.

3.5.2. Процедура

Тестът бе проведен със 100 души – участници в чуждоезикови интензивни курсове по НЕ при завършване на обучението им и вече работещи в системата на туризма, студенти-германисти от III и IV курс и дипломирани филолози. Възрастовата характеристика на тестваните бе разнообразна – от 18 до 45 години. В експеримента взеха участие хора с различно образование – средно, висше (професионален бакалавър, бакалавър, магистър). За да се избегне доминиращото влияние на фактора „степен на владеење на чуждия език“, тестът бе проведен с неспециалисти на ниво напреднали (при владеење на 3500 – 5000 езикови единици) и на филолози-германисти.

Тестът се състои от 8 ситуативно поставени задачи, чието изпълнение води до формулиране на 8 вида подбудителни изказвания в различни ситуации от екскурзоводската дейност, които не са съвсем строго специализирани, за да се изисква изрична професионална подготовка.

Експериментът бе проведен в три етапа:

Първият етап включваше репродуктивно изреждане на всички възможни варианти за изразяване на осемте вида подбудителност в писмен вид на роден език. По този начин се подлага на проверка доколко на практика се реализират възможностите на родноезиковата система, като се предполага, че тестваните като носители на езика я познават добре. Това, разбира се, засяга нивото на общата, професионалната и речевата култура, а и владенето на редица екстралингвистични фактори, като напр.: психологическото състояние, времето на провеждане на теста, житейския и професионалния опит, способността да се справят със създалата се ситуация и реагират вербално по адекватен начин.

3.5.3. Тест

Бяха зададени осем ситуативни въпроса, включващи подвидове подбудителност, типични за туристическата делова комуникация: *необходимост, упътване, уговорка/указание, молба, подкана, предупреждение, желание и реклама (препоръка)*.

Първи етап: На поставените осем ситуативни въпроса тестваните трябваше да отразят всички достъпни им езикови варианти за реакция. Въпросите са изведени от професионални ситуации, но не изискват специални фонове професионални знания, за да се избере подходящия начин за формулиране на изказване.

Втори етап: На тестваните се предлага втори вариант на теста със същите осем задачи на роден език, но с пет възможности за отговор, в които са употребени различни изразни средства. Тъй като езиковите средства за подбудителността са повече от пет и са възможни разнообразни комбинации между морфологични, синтактични и лексикални средства, затова не бе предвидено всеки от петте възможни отговора да отразява точно определена езикова реализация. Целта на този етап бе да се определят честотно предпочитанията на емитента – носител на езика чрез избиране само на един от предложените пет отговора, които според тествания максимално отговарят на речевата норма. Влияние върху отговорите оказва, от една страна, професионалния и житейския опит, а, от друга страна, развитият езиков усет (особено при филолозите).

Третият етап обхващаше изпълнението на осемте задачи на НЕ. Вторият и третият етап се проведаха един след друг, без да се събират анкетните листи. Целта на този последен етап бе да потвърди или да отхвърли хипотезата за възможен пренос на родноезикови умения в определена езикова ситуация при изказване на ЧЕ. Основание за пренос считаме преобладаващите предпочитания към определени езикови средства от дадено стратификационно ниво при изразяване на конкретен вид подбудителност, когато е налице идентичност в начина на изразяване в двата езика.

Тъй като тестът беше проведен с носители на БЕ, счетохме за необходимо да проведем последната му част и с носители на НЕ (само няколко), чиито отговори да послужат за еталонно сравнение с немските варианти на българите, за да се избегне субективизмът при определяне на правилния вариант-отговор.

3.5.4. Резултати от теста

❖ Въз основа на стратификационния анализ на резултатите, получени от първия етап, можем да направим следните изводи за разпределение на изразните средства между отделните видове подбудителност:

А. *Необходимостта* се изразява толкова често с модални словосъчетания, колкото и с форми на ПН, комбинирани със сегашно и бъдеще време, с модални глаголи, по-рядко се използва глаголет „моля” с подчинено изречение със съюзна дума „да”. Незначително е

преимущество на разказните изречения пред подбудителните. Участието на въпросителните и елиптическите е минимално. Среща се аргументация на изказванията чрез подчинени изречения със съюзите „че“ и „ако“ (в подчинени допълнителни и подчинени изречения за условие). Подчинените изречения за условие се употребяват за смекчаване на категоричността на ПН.

Б. За *упътване* (*указания*) се предпочита прилагането на ПН в комбинация по-често с БВ, по-рядко със СВ (и на модалните глаголи). Използват се самостоятелно формите на БВ, съчетани понякога със СВ. Преобладават разказните изречения и значително по-рядко са подбудителните изречения. Слабо са представени подчинените изречения – преди всичко със съюзите „след като“, „за да“, „като“.

В. *Уговорката-указание* преимуществено е изразена с БВ и СВ или без „моля“, по-рядко с форми на ПН с „моля“, в комбинация с БВ или СВ. Категорично преобладават разказните изречения, следвани от подбудителните и елиптическите.

Г. Изследваните лица формулираха *молбата* като един от основните видове подбудителност най-често с ПН с „моля“, значително по-рядко с условно наклонение и с почти еднаква честота с модални глаголи, с модални словосъчетания, с БВ и с перформативния за този вид подбудителност глагол „моля“ с подчинено допълнително изречение. Обикновено *молбата* е придружена от аргументи в подчинено изречение за цел със съюза „за да“, за причина – „защото“, „тъй като“. Преобладават подбудителните и въпросителните изречения. Освен тях се срещат разказни и елиптически изречения.

Д. При изразяване на *подкана* се наблюдават различни варианти на формите с ПН – с „моля“ и отрицание, само с отрицание, „да“-конструкции и самостоятелни повелителни форми. Често срещани са конструкциите с глагола „моля“ с подчинено допълнително изречение или на друг перформативен глагол с подчинено допълнително изречение със съюза дума „да“. За *подкана* се използват по-рядко модални глаголи. Най-много са подбудителните, следвани от разказните изречения. ПН често е смекчено от подчинени изречения за условие със съюза „ако“ или за цел със съюза „за да“.

Е. *Предупреждението* употребява най-често формите на ПН с отрицание в комбинация с „моля“, със СВ и „моля“ или „да“-конструкции. По-рядко се използват модални глаголи с или без отрицания със СВ и с различни словосъчетания, както и глаголят „моля“ с подчинено допълнително изречение. Редки са случаите на аргументация с подчинено изречение за условие, за цел или причина. Преобладават подбудителните и разказните изречения.

Ж. *Желанието* е изразявано най-често с ПН и или без „моля“, с условно наклонение и с модални глаголи. Другите възможности се срещат епизодично. Преобладават подбудителните, въпросителните и елиптическите изречения. Много често *желанието* се формулира като сложно съставно изречение с подчинено изречение за условие, цел или причина със съюзите „ако“, „за да“ и „тъй като“.

З. *Рекламата*, обединяваща различни видове подбудителност като *препоръка*, *предложение*, *наставление* и *покана*, най-често има информативен характер и затова преобладават формите на СВ и модални глаголи, значително по-рядко се използва ПН с или без „моля“, условно наклонение и БВ. Ако приемем, че перформативните глаголи участват предимно в подбудителни изречения, то техния брой при рекламната подбуда отстъпва само на разказните изречения, които са информативно-повествователни.

❖ От теста, проведен във втория етап, на перцептивно ниво предпочитанията се разпределиха, както следва:

А. *Необходимостта* дава преимущество на модалните словосъчетания от типа „необходимо е“ в сегашно време, на ПН в съчетания с модален глагол и БВ.

Б. Изследваните лица предпочетоха *упътването* да бъде изразено с модални глаголи в комбинация с БВ, с ПН или само с БВ.

В. Най-често *уговорката-указание* се възприема, когато е изразена с форми на БВ, при което емитентът се включва в адресата на подбудата (адхортативна реализация).

Г. При *подкана* се предпочита изразяването с описателната повелителна форма с „нека“, смекчена от подчинено изречение за условие със съюза „ако“ и с включване на емитента в групата на адресатите на подбудата (адхортативна реализация).

Д. За *молбата* изразните срудства на перцептивно ниво са условното наклонение, ПН и модалните глаголи.

Е. *Предупреждението* се приема еднакво добре, когато е изразено с БВ на глагола „помоля“ и подчинено допълнително изречение със съюзна дума „да“, изразяващо денотата на изказването, със сложно съставно изречение в СВ и подчинено изречение за условие или подчинено допълнително изречение със съюзите „ако“ и „че“. Най-често обаче *предупреждението* е изразено на перцептивно ниво с условно наклонение на глагола „помоля“ и на модалния глагол „искам“.

Ж. При *желанието* тестуваните насочиха своя избор към БВ на глагола „помоля“, комбинирано с подчинено допълнително изречение с денотата на изказването, и към ПН, смекчено с подчинено изречение за условие със съюза „ако“.

❖ Резултатите от третия етап на тест на НЕ на репродуктивно ниво показаха следното разпределение на изразните средства по видове подбудителност:

А. *Необходимостта* се изразява най-често с ПН, по-рядко с израз, изискващ подчинено подложно изречение, но освен тях са възможни модалните глаголи и СВ, което влияе върху съотношението между отделните видове изречения – повече са разказните и по-малко подбудителните.

Б. *Упътването (указание, наставление)* се формулира предимно в ПН с подчинено условно изречение със съюза „wenn“ и значително по-рядко с модални глаголи. По-често се използват подбудителни изречения и по-рядко разказни.

В. За изразяване на *уговорка/ указание* се използват предимно формите на СВ, значително по-рядко тези на ПН, затова преобладават разказните пред подбудителните изречения.

Г. При изразните средства за *молба* първо място заемат формите на ПН, а след тях тези на СВ. В съответствие с изразните средства преимуществено се употребяват подбудителни и по-малко разказни изречения. Често *молбата* е обоснована с подчинено изречение за цел със съюза „damit“ или за причина със съюза „wenn“.

Д. *Подканата* се изразява преди всичко с ПН и, когато трябва да бъде особено учтива, с „würde“-форма. Преобладават подбудителните, следвани от разказните изречения.

Е. *Предупреждението* бива изразявано еднакво често с форми на СВ и на ПН и по-рядко с модални глаголи. Преобладават разказните пред подбудителните изречения. Формулирането на предупреждение се предхожда обикновено от подчинено условно изречение със съюза „wenn“ или се съпътства от подчинено допълнително изречение.

Ж. *Желанието* преимуществено е изразено от формите на ПН, следвани от тези на СВ и значително по-рядко от модални глаголи и словосъчетания. На синтактично ниво преобладават подбудителните и разказните изречения.

З. *Рекламата* използва разнообразни изразни средства от различни езикови равнища, но все пак предпочита ПН, СВ и „würde“-формата. Много често тя има информативен характер, за което свидетелства големият брой разказни (повествователни) изречения и по-малко подбудителни.

Сравнени с еталонните образци от носители на езика, резултатите от теста в третия етап на експеримента не показват съществени отклонения. При *необходимостта* и *предупреждението* на морфологично и лексикално ниво изразните средства съвпадат, съществуват отклонения при разпределението на синтактично ниво. При носителите на езика преобладават подбудителните изречения. Изразните средства за *упътване*, *уговорка/указание* и *предупреждение* съвпадат. При *необходимостта*, *молбата*, *подканата* и *желанието* съществуват идентични езикови средства, които са най-употребявани, но се наблюдават отклонения в честотната употреба на по-рядко използваните. Тъй като сходствата са очевидни, можем да считаме, че резултатите от теста в третия етап са с висока степен на достоверност. (вж. приложение 1)

❖ Между резултатите от съпоставителния анализ и тези от експеримента се наблюдават прилики – и в преводния корпус, и в отговорите на задачите от теста се използват за отделни видове подбудителност едни и същи изразни средства, с изключение на *необходимостта* (при примерите от преводния корпус преобладава използването на модалните глаголи пред ПН). Естествено, ограничеността на ситуацияите при туристическото обслужване не позволява да се приложат всички възможности на системата, както в художествената литература. Вследствие на това в преводния корпус има примери с езикови средства, които не се срещат в резултатите от теста, но това не е основание за установяване на различия.

№	Вид подбудителност	Език	Изразни средства																		
			ПН/императив	модални глаголи	наречие	инфинитив	модален израз	израз	словосъединение	текущо време/презент	будеще време/футур I	условно наклонение	while-форма	страдателен залог	подбудителни изречения	казанни изречения	выростелни изречения	синтични изречения	получени изречения (слюзи)		
1	необходимост	БЕ	38	15			39			10	9	6			5	57	69	1	2	че, ако	
		НЕ	45	10				15		9						46	58			dass	
		Dt	11	1			1									10	6		1	dass	
2	упътване	БЕ	36	29	5		6			9	18	3				52	80		4	след като, за да, като	
		НЕ	56	12	2				7	9		1				58	45		1	wenn	
		Dt	9	3												7	5			wenn	
3	уговорка/ указание	БЕ	33	6			3			22	38					49	76		42		
		НЕ	23	3			1	1	6	54	1	1	2			23	59	1	2	wenn, dass	
		Dt								7						3	8	1	1		
4	молба	БЕ	69	12	6		19			17	13	25				81	15	35	5	за да, тъй като	
		НЕ	42	7				1	4	7	6	2	21			43	41	9	1	damit, weil, dass	
		Dt	6	2												6	4		1	damit, wenn	
5	подкана	БЕ	67	2	4		19			22	5	7				94	22	7	3	ако, за да, защото	
		НЕ	42	5	1	1		3	1	3	1	4	14			50	28	7	1	damit, wenn, dass	
		Dt	6	5												6	3	2		damit	
6	предупреждение	БЕ	30	15	1		8	10		34	5	7			6	66	51	3	2	ако, че, за да	
		НЕ	24	14				2	1	27	1		12			24	57	2	1	dass, wenn	
		Dt	6	2												6	3	1			
7	желание	БЕ	41	13				7		16	4	18				79	16	31	23	ако, за да, защото	
		НЕ	37	10				1	10	26	1					47	33	7	10	damit	
		Dt	6	3			2									5	5	2	1	wenn, dass	
8	реклама (препоръка)	БЕ	26	32				11		74	18	22				61	91	3	1	ако	
		НЕ	30	11				2		26	2		15			30	49	3		wenn	
		Dt	0	0												3	11	1		wenn	

Приложение 1

Резултати от теста на репродуктивно ниво,
разпределение на изразните средства по видове подбудителност
(БЕ и НЕ за българскиговорещите участници, Dt за немскиговорещите участници в теста)

Глава 4. Приложение на резултатите от съпоставителните изследвания

В тази глава са изведени паралели между прагматичната насоченост на контрастивното изследване, чиито изводи могат да се използват за постигане на чуждоезикова интеркултурна и комуникативна компетентност като цел на ЧЕО.

4.1. Съпоставителни изследвания и интеркултурната лингвопрагматика

Сравнително нова област на научни изследвания представлява интеркултурната⁸ прагматика, която се интересува от това, как представители на различни култури (в това число и езикови) да се възползват, осъзнавайки контрастивните особености на собствения и чуждия език, от знанията и уменията си, за да общуват пълноценно. Изхождаме от предположението, че в комуникативния акт намират отражение различни комуникативни стилове, при които предпочитането на някой от тях зависи от различни културни ценности и приоритети. (срв. Wierzbicka 1985; 1991)

Описанието на прагмалингвистичните грешки се отнася до формата и реализацията на изказванията, а проблемите са съсредоточени в прагматичния трансфер и свръхгенерализацията и са обусловени от чуждоезиковата интерференция. За да се избегнат поне част от неуспешните езикови реализации, е необходимо да се потърсят способности за положителен пренос на родноезиков опит при явленията, за които могат да се намерят идентични форми на изразяване в езика-цел. По този начин прагматичната насоченост на ЧЕО би оказала своето благоприятно въздействие върху усвояването на гъвкав инструментариум от езикови средства, които да гарантират успешността на общуването.

При интегрирането на резултати от контрастивни изследвания в ЧЕО с цел предотвратяване на комуникативни грешки и придобиване на интеркултурна чуждоезикова компетентност трябва да се отчита фактът, че целенасочената работа трябва да се съобразява със сферата на комуникация и присъщия ѝ стил, участниците в речевия акт, спецификата на комуникативното намерение и овладяването на подходящия инструментариум от изразни средства за успешно общуване и че всички тези елементи са необходимо условие за постигане на поставените цели в ЧЕО.

4.2. Лингвистика, контрастивистика и интеркултурна комуникативна компетентност

Тази част от четвърта глава разглежда взаимодействието на лингвистичните теоретични постановки със съпоставителните изследвания и тяхното трансфериране за постигане на интеркултурна комуникативна компетентност. За целта се позовавам на Хелбиг, който формулира необходимостта от езиковедски познания в ЧЕО. (срв. Helbig 1981 : 104-112)

След като в настоящото изследване бяха очертани рамките на професионална комуникация, стиловата принадлежност, с която трябва да се съобразяват участниците в

---

⁸ Понятието „интеркултурен“ често се замества или се използва синонимно на понятието „межкултурен“. В настоящата разработка под „интеркултурен“ влягаме разбирането за взаимен обмен, при който се приема съществуването на различна от собствената културна и социална среда на участниците в речевия акт и се признава на правото им на съществуване, като се проявява и уважение към нея. За разлика от това при употребата на понятието „межкултурен“ се предполага, че е достатъчно да има среща между комуникиращи, които са представители на различни култури.

речевия акт, и бяха съпоставени изразните средства, с които се проектират в плана на изрза преобладаващите подбудителни мисловни съдържания, предлагам някои прийоми как тези резултати да намерят приложение в прагматичен план.

В туристическата реклама, която може да има различни начини на представяне: на книжен или електронен носител, на информационно табло или билборд, каталог или флайер, интегрирана система за резервации или информационен сайт, да се отнася до различен потребител (адресат) с различен възрастов, социален и културен статус, да апелира към по-широк или по-ограничен кръг от интереси (плажен или планински туризъм, екскурзионен или поклонически, хоби или селски туризъм и т.н.), изборът на изразни средства определя начина на оформление, обхвата на вербалната информация и атрактивността на екстралингвистичните средства. В тази специфика се намесва традицията и опита, креативността и финансовата обезпеченост, националните особености на емитента и реципиента на рекламата. В този случай „ветрилото от функционални еквиваленти“ (Данчев, 2001) доказва своята приложимост и необходимост.

Ориентацията към прагматично контрастно езиково представяне е задължителна за предлагащата (туристическия) продукт страна, емитента на подбудата, защото и стилът на поведение на потребителя, на реципиента на подбудата, може да варира в зависимост от компонентите на речевата ситуация (предлагане на пазара, реклама, представяне на продукта и др.) (срв. Spillner, 2002 : 149) Без да правим съпоставка на текстово ниво, което не е част от настоящото изследване, можем да посочим, че въпреки някои межкултурни различия между изразните средства съществуват паралели между БЕ и НЕ, които могат да се използват в специализираното ЧЕО. Не бива да се пренебрегват текстуалните особености, които са продиктувани от националната реторика и психо- и социолингвистичните особености на участниците в комуникацията.

В резултат на направения контрастивен анализ на средствата за подбудителност бяха установени следните случаи:

- ✓ едно и също прагматическо (мисловно) съдържание може да бъде изразено с аналогични езикови средства в двата езика;
- ✓ едно и също прагматическо (мисловно) съдържание може да бъде изразно с различни езикови средства в двата езика;
- ✓ в единия от анализиранияте езици отсъства т.нар. *прагмема*⁹ (определена социална функция). Затова и знанията относно обстоятелствата и условията на употреба на тези или други речеви актове е необходими, за да се избегнат недоразумения при комуникацията. (срв. Гак, 1992)

При езикоусвояването влиянието на РЕ често се пренебрегва, а неговото въздействие има важно значение и е доминиращо дори и в случаите, когато ЧЕ е изучаван и усвояван дълго време. Затова интерференцията е проблем, който не можем да елиминираме. Тя е един от основните проблеми в ЧЕО.

Освен отрицателно РЕ може да въздейства позитивно върху усвояването на езика-цел, когато са налице еквивалентни явления и обучаемият може да използва родноезиковия си опит или да бъде стимулиран от преподавателя към това. В такъв случай положителният трансфер се оказва важен фактор в борбата срещу свръхгенерализацията (т.е. вътрешноезиковата интерференция) при усвояване на ЧЕ.

На един следващ етап е необходимо да се провери как в конкретни професионални ситуации се реализират възможностите на родноезиковата и чуждезиковата система.

---

⁹ термин на Гак

Глава 5: Заключение и обобщение на резултатите

В комплекса от дейности, които са специфични за тази сфера на делова комуникация, централно място заемат информационната, рекламната и търговско-посредническата, при които наред с базисните фонові знания са необходими речеви умения за провокиране на госта-потребител на продавания туристически продукт да се възползва от рекламираната услуга. Основен вид речеви акт се оказва подбудителният илюкутивен акт, при който видът подбуда може да бъде доста разнообразен: предложение, съвет, препоръка, молба, желание, пожелание, необходимост, указание, предупреждение, подкана. Така прагматичният подход към проблематиката на подбудителната модалност определи насоката на контрастивното изследване на езиковите средства за подбудителност в БЕ и НЕ.

За целта бяха анализирани всички синонимни на повелителното наклонение за БЕ и на ПН в НЕ езикові средства, които двете езикові системи са изградили във времето. ПН се оказа за двата езика тази езикова категория която се явяваше представителна за функционално-граматичното поле, конституирано с основна сема „подбудителност“. В резултат от контрастивното изследване на системно ниво се оказа, че на различните стратификационни нива са разположени множество синонимни изразни средства.

На морфологично ниво освен основното изразно средство ПН и двата езика употребяват и други две наклонение – изявително и условно наклонение, от глаголните времена СВ, БВ, МпрВ (БЕ) и СВ, БВ, много по-рядко перфект и футур II, както и претеритум на модалните глаголи в НЕ. От категорията „зalog“ предпочитанията са към деятелният за сметка на страдателния. В БЕ съществуват комуникативни рестрикции по отношение на глаголния вид, което в НЕ не се наблюдава поради липса на идентично явление.

На синтактично ниво двата езика използват наред с подбудителните (заповедните) изречения също така разказните, въпросителните, елиптичните и подчинените изречения. Различията в синтактичен план се проявяват не на системно ниво, а при реализацията на езиковата система – в немски език могат да се срещнат самостоятелни подчинени изречения, докато в български език това не е обичайна практика. В художествената литература може да се срещне като средство за характеристика на героя, но такава употреба свидетелства за занижена езикова култура.

Разнообразието на лексикалните изразни средства трудно се поддава на системен контрастивен анализ. Сходствата са налице и се наблюдават при модалните глаголи. В БЕ не се среща в употребата на инфинитиви в подбудителна функция, което се среща в НЕ и е позволено от езиковата норма.

Подбудителна употреба на съществителни имена, наречия, междуметия и частици е позволено и в двата езика на системно ниво, но в НЕ се срещат в адвербиална функция и някои предлози в елиптични изречения, докато в българския не се наблюдава това явление.

Приликите, които бяха установени на системно ниво, съществуват реално в речевата комуникация на двата езика и това бе подложено на контрол въз основа на преводен корпус.

От всички анализирани примери за подбудителни изказвания бяха подбрани тези, които представляваха проекции на осем подвида подбудителност в плана на изрече: *молба, подкана, предупреждение, предложение, съвет/ препоръка, желание, пожелание/ поздравление и необходимост* поради тяхното преобладаващо използване в деловата туристическа комуникация,

Реализацията им в плана на изрече беше провокирана в ролеви игри чрез симулирани ситуации, за да се верифицират резултатите от контрастивния анализ, като

вместо *пожелание/ поздравлението* беше включено *упътването*. Бяха тествани носители на езика и чужденци да реагират на рецептивно, репродуктивно и продуктивно ниво. Анализът на резултатите от теста повтори тези от контрастивното изследване с изключение на *молбата* и *необходимостта*, където тестваните са предпочели отново повелителното наклонение за сметка на модалните глаголи. Резултатите от теста са много разнообразни поради разпределението им в двата сравнявани езика и по ниво на проверка на езиковите умения (рецептивни, продуктивни и репродуктивни). Това показва, че при анализа и очертаването на параметрите при разработване на учебни планове и програми, включващи специализирано ЧЕО, трябва да се съблюдават критерии, които да отчитат особеностите на езиковата комуникация за съответната делова сфера на общуване. В прагматичен план това означава да се познават и интегрират всички резултати от изследвания със семантико-прагматична насоченост, които обръщат особено внимание на функционирането на езика като средства за комуникация.

Апробация на резултатите:

Резултатите от изследването са представени, доразвити и приложени в сфери от лингвопрагматиката, някои са публикувани в реферирани издания. Общо 10 публикации и научни съобщения по тематиката и едно цитиране.

➤ на български език

1. Тотева, Д. – „Ролята на съпоставителните изследвания за установяване на приоритетните езикови единици в ЧЕО на възрастни“ – доклад в Бюлетин на ЦИНТИ, (Доклад на научно-практическа конференция „ЧЕО в съвремените условия“ в ИПКУ „Ан. Тошева“ Стара Загора, 21-23.4.1991 г.)
2. Тотева, Д. – „Межкултурни аспекти в чуждоезиковото обучение на напреднали“, в: сборник доклади „Съюз на учените – Ст. Загора, Научна конференция с международно участие „Стара Загора 2002 г.“ (6.-7.VI.2002 г.) в т. 4 Обществени науки. Педагогика : 76-81
3. Тотева, Д. – „Межкултурните контакти – основа и цел на проектната работа по програмите на ЕС“, в: „Управление и образование“ 2006 кн. 1, том 2, ISSN 13126121, Бургас 2006 : 20-23
4. Тотева, Д. – „Видове подбудителност в деловата туристическа комуникация – белези, разпространение и езикови средства за изразяване“ в: Academic Journal Management and Education – „Управление и образование“ 2015 кн. 4, том 11, ISSN 13126121, Бургас 2015 : 90-99

➤ на немски език

5. Toteva, D. – „Die konfrontativen Forschungen und die Aneignung einer flexiblen Sprachkultur im DaF Unterricht“ в: Сборник резюмета от световна конференция на германистите „X. Internationale Tagung der DeutschlehrerInnen „DaF in einer sich wandelnder Welt“, Leipzig, 2.-7. 8.1993 : 157
6. Toteva, D. – „Interkulturelles Lernen – ja oder nein?“ в: сборник доклади „Language As The Means For Education, Research And Professional Development“ – международна конференция 8-10 юни, 2004 г, Варна : 491-497
7. Toteva, D. – „Projektarbeit und interkulturelle Kompetenz“, в: сборник резюмета от световна конференция на германистите „XIII. Internationale Tagung der DeutschlehrerInnen, Graz/ Österreich, 1.-6.8. 2005, Thesenband „Begegnungssprache Deutsch – Motivation, Herausforderung, Perspektiven“ : 29

8. Toteva, D. – „Aufforderungsmodalität im Deutschen und Bulgarischen (Ansatzpunkte für eine vergleichende linguistische Untersuchung)“ в: Годишник на Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ - Бургас, 2015, т. XLIV (2) : 140-150

➤ на руски език

9. Тотева, Д. – „Интеркултурные паралели в обучении страноведения туристических кадров“, в: сборник доклади от „II Научно-практическа конференция на Института по туризъм, икономика и право“, Киев, 5-10 септември 2001

10. Тотева, Д. – „Роль сопоставительных исследований при установлении параметров языковой культуры в обучении иностранному языку гидов“, в: в: ФЕН Наука. Периодический журнал научных трудов, март 2015, ISSN 2226-3292 (online) <http://www.fen-nauka.ru/> : 44-48

➤ **Цитиране:** в: Н. Атанасов и колектив – „За стимулиране на креативното мислене у студентите“, 2015 : 71

Настоящата разработка представлява едно интердисциплинарно изследване, тъй като се базира на идеи и методи от сферата на логиката, философията, общата и функционална лингвистиката, прагматиката и семантиката. Резултатите могат да допринесат за по-нататъшното развитие на контрастивните изследвания и анализа на комуникативните актове. Положително в комуникативно-лингвистичен и семантико-прагматичен план ще продължат изследванията на подбудителната модалност и настоящото изследване може да породи импулси в тази насока, както в теоретичен, така и в практически план.

В перспектива предстои **да се развие настоящото изследване** в следните насоки:

- Да се направи изследване на честотната употреба на отделните видове подбудителност в конкретната сфера на комуникация, за да се прецени на какво се отдава значение и как да се степенува работата по усвояване на съответните изразни средства;
- Да се проведе експеримент за установяване на стилистичното разслояване за отделните подвидове подбудителност;
- Да се разшири контрастивният анализ и върху други подвидове подбудителност.
- Да се изследват възможностите на функционално-семантичното поле за други подбудителни мисловни съдържания (укор, упрек, задача/ възложение, смърмяне, наставление, увещание, разрешение и др.) и да се провери тяхната реализация в полето на израза.
- Да се включи и фонетико-фонологичното ниво при анализа на изразните езикови средства за подбудителност.

По този начин резултатите от контрастивното изследване на езиковите средства за подбудителност могат да послужат не само за тясно очертаната сфера на деловата комуникация в туризма, но и да се разпрострат върху други области от общественно-политическия живот.

Цитирана литература в автореферата:

1. Андрейчин, Л., Н. Костов, Е. Николов – Български език за институтите за начални учители, С. 1972
2. Бондарко, А. В. – Теория морфологических категорий, Ленинград, 1976
3. Бондарко, А. В. – Грамматическое значение и смысл, Ленинград, 1978
4. Граматика на съвременния български книжовен език (ГСБКЕ), т. 2 Морфология, Издателство на БАН, София 1983
5. Гулыга, Е. В., Е. И. Шендельс – Грамматико-лексические поля в современном немецком языке, М. 1969.
6. Данчев, А. – Съпоставително езикознание, Университетска библиотека, № 402, серия „Университетска класика“, С., Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2001
7. Касабов, Ив. – Граматика на семантиката, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ 2007
8. Маслова, А. – Коммуникативно-семантическая категория побудительности и ее реализация в славянских языках (на материале сербского и болгарского языков в сопоставлении с русским). Автореферат диссертации на соискание учёной степени доктора филологических наук. Санкт-Петербургский государственный университет, Санкт-Петербург, 2009.
9. Ницолова, Р. – Българска граматика. Морфология – Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“ 2008,
10. Остин, Д. – Как с думи се вършат неща, ИК „Критика и хуманизъм“, С. 1996
11. Петков, П. – Опит за класификация на частните дисциплини в съпоставителното езикознание, в „Съпоставително езикознание“ 1978/ кн. 1
12. Петков, П. – За характера на сходствата и различията при съпоставителното описание на езици с оглед на тяхната комуникативна функция, в „Съпоставително езикознание“ 1984/ кн. 6
13. Пешковский, А. М. – Русский синтаксис в научном освещении, М. 1956
14. Стоянов, Ст. – Граматика на българския книжовен език (Фонетика и морфология), С. 1964
15. Томова, К. – Личната и безлична форма на модалния глагол “мога” (Резултати от едно изследване) – в „Български език“ 1983/ кн. 5
16. Цанков, К. – Речев етикет, С. 1988
17. Bierwisch, M. – Psychologische Aspekte der Semantik natürlicher Sprachen – „Richtungen der modernen Semantikforschung“ – Motsch, W., Viehweger, D. , Berlin 1982
18. Coseriu, E. - Über Lesitungen und Grenzen der konfrontativen Grammatik – „Probleme der konfrontativen Grammatik“ Düsseldorf, 1970
19. Fleisher, W., G. Michel – Stilistik der deutschen Gegenwartssprache, Leipzig, 1979
20. Doležal, L – Zur statischen Theorie der Dichtersprache – „Mathematik und Dichtung. Versuche zur Frage einer exakten Literaturwissenschaft“ – Kreuzer, H. , Grunzen, R. – München 1969
21. Grice, H. P. – Studies in the way of words. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989
22. Gulyga, E.V, E. I. Schendels, - Die feldmäßige Betrachtung der Sprache – DaF, 1970/7
23. Helbig, G. – Sprachwissenschaft, Konfrontation, Fremdsprachenunterricht, Leipzig: Verlag Enzyklopädie, 1981

24. Helbig, G., J. Buscha – Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht, VEB Enzyklopädie, 1972
25. Hindenlang, G. – Einführung in die Sprechaktheorie. Sprechakte, Äußerungsformen, Sprechaktsequenzen, 5. Auflage, Germanistische Arbeitshefte, De Gruyter, 2010
26. Jude W. – Deutsche Grammatik (Neufassung R. F. Schönhaar), Georg Westermann Verlag, Braunschweig, 1975
27. Krzeszowski, T. P. – Chapter II Tertium comparationis, ff.15-22 In: *Contrasting Languages. The Scope of Contrastive Linguistics*. Mouton de Gruyter, Berlin. New York, 1990
28. Lorenz W., G. Wotjak – Zum Verhältnis von Abbild und Bedeutung, Berlin 1977
29. Morciniec, N. – Kontrastive Linguistik heute. Stand und Aussichten in: Tausend Jahre polnisch-deutscher Beziehungen. Sprache-Literatur-Kultur-Politik. Materialien des Milenium-Kongresses 5. – 8. April 2000, Warszawa, ff. 388-401, 2001
30. Sandig, B. – Textstilistik des Deutschen, de Gruyter, Berlin – New York, 2. Auflage, 2006
31. Schippan, Th. – Zum Status der funktionalen kommunikativen Merkmale (FKM) von Kommunikationsverfahren (KV) – LS/ZISW A., H. 62/III, Berlin 1979
32. Searle, J. R. – *Indirect Speech Acts. v: Syntax and Semantics*. Vol. 3: *Speech Acts*. 1975, 59-80
33. Sommerfeldt, K.-E./ Starke, G. / Nerius, D. – Einführung in die Grammatik und Orthographie der deutschen Gegenwartssprache, (Autorenkollektiv u.d.L.v. K.-E. Sommerfeldt, G. Starke, D. Nevius), Leipzig, 1981
34. Sommerfeldt, K.-E., G. Starke – Grammatisch-semantische Felder in der deutschen Sprache der Gegenwart, Hrsg. Autorenkollektiv, Leipzig, 1984
35. Strawson, P. F. – *Introduction to Logical Theory*. London: Methuen, 1952, *Subject and Predicate in Logic and Grammar*. London: Methuen, 1974.
36. Stepanowa, N. D., I. I. Černyšewa – Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache, M. 1975
37. Stepanowa, M. D., G. Helbig – Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache – Leipzig, 1981
38. Sternemann, R. u. a. – Einführung in die konfrontativen Linguistik, Akademie Verlag 1989
39. Wierzbicka, A. – Different cultures, different languages, different speech acts: Polish vs. English”. *Journal of Pragmatics* 9 (2-3): 145-178. 1985.
40. Wierzbicka, A. – *Cross-cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. 1991.
41. Wilson, D., Sperber, D, Linguistic form and relevance. 1993 – In: *Lingua*, 90, 1-25.
42. Wilson, D., Sperber, D. Relevance Theory. – In: *UCL Working Papers in Linguistics*, 14, 249 -287. 2004 – In: „*The Handbook of Pragmatics*“, Oxford. Blackwell, 607 – 632.)

Допълнителна литература:

43. Адмони, В. Г. – Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики, Л. 1988
44. Гак, В. Г. – Сопоставительная прагматика // Филол. науки. 1992. 3
45. Гухман, 1969 М. М. – Грамматическая категория и структура парадигм// Исследования по общей теории грамматики, М. 1968,
46. Лосев 1968 А. Ф. – Введение в общую теорию языковых моделей: Учебное пособие для студентов и преподавателей факультетов русского языка и литературы педагогических институтов, М. 1968,

47. Павлов, В. М. – Полевые структуры в строе языка, СПб. 1996; Качественность и стубстанциальная семантика // Теория функциональной грамматики: Качественность. Количественность. Компаративность, СПб.1, 1996
48. Павлов, В. М. – Полевой подход и континуальность языковой системы// Общее языкознание и теория грамматики: Материалы чтения, посвященных 90-летию со дня рождения С. Д. Кацнельсона, СПб. 1998
49. Павлов, В. М. – Принцип поля в грамматическом исследовании и идея противоречия// Исследования по языкознанию, СПб, 2001
50. Шур, Г. С. – Теория поля в лингвистике, М. , 1974
51. Frege, F. L. G. – Über Sinn und Bedeutung. 6: Frege: Funktion, Begriff, Bedeutung. Göttingen 1980
52. Haspelmath, M. – Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies, *Language* September 2010, 663-687 (ResearchGate)
53. Helbig, G., J. Buscha – Deutsche Grammatik. Ein Handbich für den Ausländerunterricht, Langenscheidt Verlag Enzyklopädie Leipzig – München – Wien – Zürich – New York, 1996
54. Herrlitz, W., Koole, T., Loos, E. – Interkulturelle Pragmatik. 6: Alois Wierlacher & Andrea Bogner, Handbuch interkulturelle Germanistik. Stuttgart: Metzler Verlag, 2003
55. Hindenlang, G. – Einführung in die Sprechaktheorie. Sprechakte, Äußerungsformen, Sprechaktsequenzen, Germanistische Arbeitshefte, De Gruyter , 2010
56. Uspensky, B. A. & Zhivov V. M. – Center-periphery opposition and language universals // *Linguistics*. 1977. Vol. 196.

Электронни източници:

57. Маслова, А. Ю. – Коммуникативно-семантическая категория побудительности и ее реализация в славянских языках (на материале сербского и болгарского языков в сопоставлении с русским) тема диссертации и автореферата по ВАК 10.02.03, <http://cheloveknauka.com/kommunikativno-semanticeskaya-kategoriya-pobuditelnosti-i-ee-realizatsiya-v-slavyanskih-yazykah>
58. Симов, К., С. Колковска – Интерпретация на да-конструкциите в Опорната фразова граматика <http://www.bultreebank.org/bgpapers/da-construkcii.pdf>
59. Haspelmath, M.: Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies, *Language*, September 2010, 663-687 (ResearchGate)
60. Ogden, C. K. & Richards, I. A. – The Meaning of Meaning, A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism (1923) <http://courses.media.mit.edu/2004spring/mas966/Ogden%20Richards%201923.pdf>
61. Paukert, H., S. Holböck – “dengra” – eine deutsche Grammatik. version 5.0.2015 – www.paukert.at/prachen/dengra.pdf
62. Richards, I. – The Meaning of Meaning, <http://www.afirstlook.com/docs/meanmean.pdf>
63. Searle, J. R. – Speech acts: an essay in the philosophy of language. London, Cambridge university press, 1969.
64. Spillner, B. – Fachtexte im interkulturellen Vergleich. Kontrastive Pragmatik deutscher, finnischer und französischer Wirtschaftstexte – в: Interkulturelle Wirtschaftskommunikation - Forschungsobjekte und Methoden (Intercultural Business Communication - Research Objects and Methods VAASA 2002 , 144-164 <http://lipas.uwasa.fi/comm/publications/interkult/extdoc/12spillner2.pdf>
65. Strawson, P. F. – Introduction to Logical Theory (Introducción a la teoría lógica). London: Methuen, 1952. Subject and Predicate in Logic and Grammar (Sujeto y

predicado en lógica y gramática). London: Methuen, 1974; Intention and Convention in Speech Acts [https://pantherfile.uwm.edu/hinchman/www/Strawson-](https://pantherfile.uwm.edu/hinchman/www/Strawson-Intention&Convention.pdf)

[Intention&Convention.pdf](https://pantherfile.uwm.edu/hinchman/www/Strawson-Intention&Convention.pdf)

66. Zifonun, G. & B. Strecker, (bearbeitet von Elke Donalies). – http://hypermedia.ids-mannheim.de/call/public/sysgram.ansicht?v_typ=d&v_id=290 (Zuletzt geändert am 02.05.2011)

Научен и приложен принос

В настоящото изследване за първи път е/ са:

- направен комплексен съпоставителен анализ на подбудителните мисловни съдържания в рамките на функционално-семантичното поле на подбудителността между два неродствени езика и първо дефиниране на видовете подбудителност в него (до сега са разглеждани в различни езици само някои от тях, напр. молба, подкана, извинение);
- извършено изследване и фиксиране на неутрализациите в микрополетата от втора степен в макрополето на подбудителността
- изготвена матрица на диференциалните признаци на подвидовете подбудителност, въз основа на която могат да се извършват съпоставителни изследвания на тази модалност и на други езици;
- анализирани от прагматингвистична гледна точка изразните средства за подбудителност в немски и български език в сферата на деловата туристическа комуникация;
- установени способи за изразяване на имплицитна подбуда и за индиректна реализация на характерните за функционално-семантично поле на подбудителността семи (напр. за семата „директна адресираност към реципиент на подбудата“)
- направено описание и установено честотно разпределение на езиковите средства за изразяване на осем вида подбудителност в немски и български език по стратификационни нива за различни видове подбудителност и зависимостта им от контекста и ситуацията въз основа на преводен корпус от литературни източници и тестово верифициран в симулирани професионални ситуации.